

GERGELY JENŐ

A kereszténydemokrácia Magyarországon

A polgári kori Magyarországon a kereszténydemokrácia egészen *Barankovics István* fellépéséig inkább csak bűvópatakaként volt jelen a közéletben és a politikai gondolkodásban. Nem tartozott a markáns politikai ideológiák közé, nem vált a keresztény politikai pártok meghatározó irányvonalává. *Deák Ferenc, Eötvös József és Trefort Ágoston liberális katolicizmusától a Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor által képviselt szociális és demokratikus keresztény politikán* át vezetett a kanyargós út az 1930-as évek *katolikus szociális tömegmozgalmaiig*, majd a Barankovics István és elvbarátai által követendőnek vallott korszerű és európai horizontú *kereszténydemokráciáig*. A *Demokrata Néppárt* vezérkarát alkotó katolikus értelmiségi elit nem a konzervatív *Katolikus Néppártot*, még kevésbé a Horthy-rendszer mellett kompromittálódott „álkeresztény politikát”, hanem az előbb említetteket tekintette előfutárainak.

„Tiszta forrásból”

Az európai horizontú gondolkodók és politikusok, elsősorban *Deák, Eötvös* és elvbarátaik a magyar polgári állam és társadalom megteremtésének küzdelmeiben a liberális katolicizmus legnemesebb hagyományaihoz – a francia *Montalembert, Lacordaire* és *Lamennais* eszméihez, az ír katolikusok szabadságharcát is reprezentáló *O’Connor*hoz és a modern alkotmányt megteremtő *belga* liberális katolikusokhoz – fordultak.¹

¹ A téma újabb irodalmából kiemelhetjük ERDŐDY Gábor–FAZEKAS Csaba: *Christliche Demokratie in Ungarn*. In: Günter BUCHSTAB–Rudolf UERTZ (szerk.): *Christliche Demokratie im zusammenwachsenden Europa*. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 2004. 264–286.; Michael GEHLER–Wolfram KAISER–Helmut WOHNOUT (szerk.): *Christ-*

A kereszténység erkölcsi felfogásának és társadalomelméletének leginkább megfelelő politikai demokráciát a belga liberális katolikusok 1831-es belga alkotmánya kodifikálta, amelynek több elemét Magyarországon is átvették, így az 1848-as áprilisi törvények megalkotásánál.² Ebben a demokráciában különválasztották a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat. A liberális katolikusok és a kereszténydemokraták szerint a hatalom bár Istentől van, de a nép által valósul meg: alapja a népszuverenitás. A nép által választott törvényhozásnak felelős a végrehajtó hatalom. A demokrácia megvalósulhat monarchikus és köztársasági államformában egyaránt. Az államfőnek – az uralkodónak vagy a köztársasági elnöknek – a funkciója a három ág közötti egyensúly fenntartása, őrzése, az állam és a nemzet reprezentálása, ám közvetlenül nem vesz részt egyik hatalmi ágazat döntéseinek meghozatalában vagy tevékenységében sem. A kereszténydemokrácia ezen alkotóeleme nem kötődik egyik vagy másik valláshoz, egyházhoz, hanem kimondottan interkonfessionális, felekezetek közötti vagy feletti volt és marad. Keresztény természete elsősorban abban jut kifejezésre, hogy állameszméjét és annak pozitív törvényeit a *természetjog*ból vezeti le.

A kereszténydemokrácia talán legjellemzőbb forrása, sőt alkotóeleme a katolikus egyház szociális tanítása. Amint Montalambert és követői a liberalizmust hozták összhangba a kereszténységgel, XIII. Leó pápa 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű enciklikája a szociális igazságosságot állította a keresztény társadalomfelfogás középpontjába.³ Magyarországon elsőként Prohászka Ottokár, ekkor esztergomi teológiai tanár ismerte fel a pápai üzenet történelmi jelentőségét és hazai aktualitását: a szociális igazságosság csakis a politikai demokráciában valósítható meg. Az *Országos Keresztény Szocialista Párt* elnöke, Giesswein Sándor pápai prelátus, győri kanonok 1912-ben ekként fogalmazta meg a keresztényszocializmus lényegét: „Midőn mi a »szocializmus« szót használjuk programunkban, kiegészítve azt a keresztény gondolattal,

---

demokratie in Europa im 20. Jahrhundert. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2001. (A tanulmányok német, angol és francia nyelven.) ERDŐDY Gábor: „Szabadságot mindenben és mindenkinek”. *A belga alkotmányos rendszer létrejötte és működése 1831–1848.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2006. Korábban GERGELY Jenő: A kereszténydemokrácia előtörténete és fogalma. In: Uő (szerk.): *A kereszténydemokrácia Nyugat-Európában 1944–1958.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1980.

² ERDŐDY Gábor: i. m. 122–150.

³ Közli ZSIGMOND László (szerk.): *Politikai és szociális enciklikák XIX–XX. század.* I. k. ELTE, Budapest, 1970. 169–210. A keresztényszocializmus magyarországi történetéről lásd GERGELY Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977; Uő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924–1944.* Typovent, Budapest, 1993.

tulajdonképpen egy tautológiát követünk el, amennyiben az igazi keresztény érzésben benne van a szocializmus érzése, és az igazi szociális törekvéseket csakis valódi keresztény meggyőződéssel lehet elérni. És az a szocializmus, amelyet mi követünk, egyszerűen olyan, amely a társadalmi erőknél egyensúlyát kívánja elérni, azt az egyensúlyt, amely az individuum törekvései és a társadalom törekvései között megvan.”⁴

Általában véve a kereszténydemokrácia nem a politikai katolicizmus része, nem annak egyik változata, hanem a keresztény politika azon markáns irányzata, amelynek lényege a természetjogon alapuló politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális demokrácia. Bár forrásai között elsősorban a katolikus társadalmi és politikai tanítás elemei mérvadók, a kereszténydemokrácia nem katolikus politika, hanem a politika felekezeti, interkonfesszionális keresztény része, s mint olyan, kortárs a többi (konzervatív, liberális, szocialista), szekularizált politikai eszmének és gyakorlati politikának. Ebből az is következik, hogy bár világnézeti, keresztény világnézeti velleitítésű jelenség, mégsem vallási vagy egyházi tan, vagy politika, hanem azoktól emancipálódott, autonóm eszmerendszer és politikai irányzat.

A kereszténydemokrácia magyarországi előtörténetét és történetét éppen az a küzdelem adja, amelyet a fentiekért folytatott, s mindjárt hozzá is tehetjük: nem sok sikerrel. A kereszténydemokrata gondolat, politikai ideológia vagy akár program egyesek elszigetelt munkásságában érhető tetten, és csak 1945 után tudott hatni a közéleti küzdelmekben, létrehozva a kereszténydemokrata politikai pártot.

Egyes szerzők állítása szerint már a reformkor végén, az utolsó rendi országgyűléseken és a megyegyűléseken kimutathatók a politikai katolicizmus első jelei.⁵ Úgy vélem azonban, hogy erről szó sem volt: egyes klerikusok fellépése a katolikus egyház államegyház voltával szemben nem képezett koherens katolikus politikai ideológiát. A liberális katolikus *Deák Ferenc* és *Eötvös József* 1848-ban szorgalmazta a katolikus autonómia megteremtését; elérték a katolicizmus államvallás jellegének felszámolását és a bevett felekezetek egyenrangúságát. Az állam és az egyházak szétválasztása a „szabad egyház a szabad államban” egyébként általuk is vallott elvnek megfelelően azonban nem történt meg, s a kiegyezés után, sőt egészen 1949-ig nem került sor a szeparációra, a katolikus autonómia megalkotása pedig máig sem volt lehetséges.

⁴ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőházi Napló*, XVII. k. 413. ü. 1912. november 28., 217.

⁵ Fazekas Csaba 2007-ben a Pécsi Egyetemen tartott habilitációs előadásában ezt az álláspontot képviselte.

Mik voltak Magyarországon a kereszténydemokrácia kibontakozásának főbb akadályai a dualizmus idején, éppen abban a korszakban, amikor tőlünk nyugatra már jelentős tömegbázissal működtek ilyen mozgalmak és pártok?⁶ Az egyik ok a korabeli magyar politika „közjogi tengelye”, amely mellett a világnézeti pártok és politikai ideológiák eleve marginalizálódtak. A másik ok az állam és az egyházak összefonódása (a katolikus egyház felett a főkegyúri jog, míg a többi felett a főfelügyeleti jog gyakorlása), a szétválasztás elmaradása. Ezt a liberális, szabadelvű korszakban is mindkét fél számára kellemes viszonyt – amelyben az egyházak rendszerszervező és -megtartó funkciót is betöltöttek, s ennek ellenében élvezték a hatalom védelmét, előjogaikat, az állam politikai, társadalmi és gazdasági támogatását – zavarta volna egy autonóm keresztény politika, főként ha célja a szociális igazságosság és a demokrácia megteremtése. Az egyház csak azoknak a tagjainak a megnyilatkozásait legitimálta, akik alávetették magukat a hierarchia, a püspökök közvetlen irányításának, akik tudomásul vették a felettük való gyámkodást, a kiskorúságot.

A 19. század utolsó harmadában jelentkező hazai politikai katolicizmus fő funkciója az egyház érdekeinek totális védelme volt, ideértve az *ókonzervatív katolikusokat* és a modernebb, már a kor igényeinek jobban megfelelő, de jellegét tekintve nem csupán katolikus, hanem konzervatív, agrárius és végső soron '67-es alapra helyezkedő *Katolikus Néppártot* is. A fentiek miatt nálunk valójában nem keresztény, hanem katolikus politikáról volt szó (a protestáns felekezetek ugyanis távol maradtak ezektől a mozgalmaktól), lényegében a keresztény politika (annak sem keresztényszociális, sem kereszténydemokrata irányzata) nem tudott emancipálódni a politikai katolicizmustól. Ezek az okok és feltételek gyökeresen csak 1944–1945 folyamán változtak meg, és akkor vált lehetővé a kereszténydemokrácia kibontakozása, sőt sokak számára meglepő és váratlan, ám kérész életűnek bizonyuló sikere.

Prohászka kereszténydemokráciája

A 19. század végén és a századfordulón a kereszténydemokrácia korai jelentkezése Magyarországon *Prohászka Ottokárnak*, az esztergomi szeminárium spirituálisának, egyetemi tanárnak, majd székesfehérvári püs-

⁶ Gondoljunk a német Zentrum Partaire, az osztrák Christlichsoziale Partaire, a belga és a holland keresztény pártokra, vagy a korszak végén már egyértelműen kereszténydemokrata olasz Partito Popolare Italianóra.

pöknek az elméleti munkásságához, publicisztikai tevékenységéhez és részben közéleti szerepléséhez köthető.

Politikai és szociális programjának gyökerei Rómában keresendők: ottani tanulmányai idején (1875–1882) közvetlen közelről megismerhette a Vatikán társadalmi-politikai álláspontját, a polgári társadalom új kihívásaira adott autentikus katolikus válaszokat.⁷ Prohászka későbbi nézeteinek kialakulásában döntő szerepe volt XIII. Leó pápa 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű enciklikájának. Az ifjú lévita figyelmét nemcsak a pápa szociális tanítása keltette fel, hanem az enciklikáiban fokozatosan kibontakozó *ralliement*, a múlttal való szakítás és a polgári társadalom kritikai elfogadása is.

A korszak hazai katolikus egyházában a *ralliement* lényegét leginkább Prohászka értette meg, míg a magyar hierarchia szinte egészében véve elutasította, vagy legalábbis nálunk időszerűtlennek tartotta. Prohászka miután az Örök Városból hazatért Esztergomba, a Magyar Sionra, megdöbbenve tapasztalta a hatalmas különbséget Róma fényei és a provinciális hercegprímási székváros között. A liberális politikai hatalom védőszárnyai alá húzódó, vele kiegyező, a középkori eredetű gazdagságát és kiváltságait őrző magyar egyház közönyén szinte reménytelen vállalkozásnak tűnt az áttörés. Prohászka a papnevelésben bevezetett korszerű reformjain túl a hatékony katolikus sajtót – elsősorban az általa (is) szerkesztett *Magyar Sion* című folyóiratot és az *Esztergom* című politikai lapot – állította törekvései szolgálatába. A *Magyar Sion* a későbbiekben valóban a katolikus öntudat ébresztője, a hazai katolikus reneszánsz bölcsője lett.⁸

Prohászka kereszténydemokrata nézeteinek és programjának másik ösztönzője a magyarországi *Kulturkampf* nyomán kibontakozó politikai katolicizmus volt. A napi politikába a fiatal Prohászka az egyházpolitikai törvények körüli csatározások során kapcsolódott be. Aktívan részt vett 1895-ben a *Katolikus Néppárt* megalakításában.⁹ Szeme előtt a német *Zentrum Partei* példája lebegett. Olyan katolikus politikai pár-

⁷ Az esztergomi főegyházmegye kispapjaként, a Collegium Germanico-Hungaricum növendékeként a Gregoriánán tanult teológiát és filozófiát. 1881-ben Rómában szentelték pappá és 1882-ben lett teológiai doktor. Életrajzát újabban lásd GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár. A „napbaöltözött ember”*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1994. – Prohászka, Giesswein, Barankovics és mások sokoldalú, bonyolult és esetenként ellentmondásos nézeteinek, politikai tevékenységének mi itt és most csak tanulmányunk tematikájába tartozó aspektusait tárgyaljuk.

⁸ A *Magyar Sion* 1887-től 1903-ig, az *Esztergomot* 1895-től (többek között Csernoch János akkori esztergomi kanonokkal együtt) szerkesztette.

⁹ A néppárt első elnöke gróf Zichy Nándor volt.

tot képzelt el, amely harcosan kiáll az egyház, a katolicizmus védelmében, de ennek sikere érdekében hasonló határozottsággal fellép a szociális igazságosságért (a *Rerum novarum* szellemében fogant keresztény szociális programmal), az elnyomott néprétegek politikai egyenlősítéséért, ideértve elsősorban az általános titkos választójogot mint a demokrácia ekkor talán legfontosabb kritériumát.

Az egyház és vallás iránt inkább közömbös, semmint ellenséges liberalizmussal szemben és az ateista és antiklerikális szociáldemokrácia ellen a katolikus akció újkonzervatív alapról fogalmazódott meg. Ám Prohászkanak hamarosan csalódnia kellett: az egyház felső vezetése – nem egy esetben a lelkészkedő alsópapssággal ellentétben – az újkonzervatív politikai katolicizmusból formálisan a konzervativizmust tette magáévá, mégpedig az egyház pozícióinak, vagyonának állagvédelme értelmében. A néppárti program igen mérsékelt szociális reformokat, a nemzetiségek számára bizonyos kulturális autonómiát fogalmazott meg, míg a politikai demokráciát, a választójogi reformot még csak meg sem említette.¹⁰ Ez pedig annyit jelentett, hogy továbbra is illeszkedett a liberális kapitalista és nagybirtokos agrárius rendszerhez. A Katolikus Néppárt gyakorlati célja a liberális egyházpolitikai törvények elfogadásának megakadályozása, a már elfogadottaknak pedig a hatályon kívül helyezése volt. Ez az eleve önvédelemre berendezkedő politizálás nem lehetett eredményes a kor fő áramlatával, a liberalizmussal szemben. Így a hazai politikai katolicizmus geneziséét tekintve az egyházpolitikai törvények körüli harcban elszenvedett vereség, tehát egy kudarc sorozat terméke volt. Látványosan alulmaradt a liberális-szabadelvű kormányzattal és a vele egyetértő protestáns egyházakkal szemben.¹¹ Ezt követően a katolikus politika defenzív, védekező és restaurációs jellegű lett, amelyben sem a keresztényszociális, sem a kereszténydemokrata irányzat nem juthatott érvényre. (A *Katolikus Néppárt* és a keresztényszocialisták közötti politikai szakítás 1907-ben vált teljessé az *Országos Keresztény-Szocialista Párt* megalakításával.)¹²

Ám míg a szociális reformprogramot valló keresztényszocialisták önálló párttá szerveződését mind a hatalom, mind az egyházi vezetés tolerálta (de nem támogatta), addig a demokratikus politikai reformokat

¹⁰ A Katolikus Néppárt 1895-ös programját közli MÉREI Gyula–PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok I. 1867–1919*. Sorozatszerk.: GERGELY Jenő. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 164–166.

¹¹ Az egyházpolitikai törvényeket a főrendiházban a katolikus és az ortodox főpapok ellenezték, míg a református és az evangélikus egyházi vezetők támogatták.

¹² Bővebben lásd GERGELY Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon*. I. m.

meghirdető kereszténydemokrácia egészen 1945-ig nem kapta meg ezt a lehetőséget. Így bár eszméi kisebb-nagyobb mértékben hathattak a katolikus közéletre, a tényleges érdekérvényesítő eszköz, a politikai párt, és a politikai küzdőtér: a parlamentbe jutás nem állt rendelkezésére. Eszméi terjesztésének fórumai a „civil társadalom” szervezetei, a sajtó, Prohászka esetében akár a katedra vagy a szószéken mondott beszédek. Prohászka is felismerte, hogy az új, korszerű program hirdetéséhez új módszerekre van szükség. 1894-ben írt tanulmányában (*Keresztényszocialista akció*) rámutatott, hogy a kereszténység is hanyatlak és öregszik, hiszen minden megkopik. A tömegek, amelyek a napi megélhetésért küzdenek, ebben a harcban a kereszténységet elégtelennek látják. „Buzgalomunkat egyoldalú és hígvelejű jóakarataknak, hithűségünket fanatizmusnak, meggyőződésünket tévedésnek tartják, s a társadalom nagy rétegei pedig egyszerűen nem törődnek velünk.”¹³

A szükséges és egyedül reálisnak tűnő egyházi magatartásnak a hitelenné vált tömegek visszahódítása céljából meg kell értenie, hogy a kenyérharcot össze kell egyeztetni az egyházi akció nyelvezetével és eszköztárával. „Az egyházi akció modorában konzervativizmust nem ismerünk; a modor s a taktika változik, az nem lehet konzervatív, konzervatív csak az elv” – írta ugyanott. Ezzel a modern nyelvezettel és programmal lehet megkísérelni a társadalom rekrisztianizálását, reevangelizációját, amint ma mondaná Prohászka. „Ismétlem: azé a jövő, ki az emberekhez érthető nyelven szól; az emberiség pedig most egy nyelvet ért csak, mely egy szót hajtogat, s ez a szó: érdekeink.”¹⁴ Valóban nagy felismerés ez Prohászkatól, hogy az embereket nem csak s nem elsősorban az eszmék, hanem az érdekek (is) mozgatják, vezérlik.

A keresztényi megoldásban, a társadalmi konfliktusok elhárításában keresi-kutatja és jelöli meg az egyház szerepét, funkcióját, küldetését: „A társadalom nagy osztályainak forrongó nyomorát enyhíteni [...] az képezi a katolikus akciónak legszükségesebb s legnehezebb pontját. Ez alapon emelkedhetik nálunk is nagy keresztény néppárt.”¹⁵ S mi tegyük hozzá: nem a minden áron való állagörzésen, az egyházpolitikai törvények revízióján.

Prohászka az 1896. évi országgyűlési választásokon ellenzéki jellegű néppárti programmal indult. Választókerületében azonban a felső klérus

¹³ PROHÁSZKA Ottokár: *Keresztényszocialista akció*. (*Magyar Sion*, 1894.). In: SCHÜTZ Antal (szerk.): *Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái*. XI. k. Szent István Társulat, Budapest, 1928. 62.

¹⁴ Uo. 63, 65.

¹⁵ Uo.

– így többek között saját esztergomi előjárója – nem őt, hanem a szabadelvű-liberális kormánypárti jelöltet támogatta. Az eredmény látványos bukása lett,¹⁶ amiből magára nézve azt a konzekvenciát vonta le, hogy a jövőben távol marad a napi politikától (amit 1918-ig következetesen be is tartott).

1897-ben egy igen fontos, mondhatni a kereszténydemokráciát meghirdető tanulmányt publikált a *Magyar Sionban Az egyház demokráciája* címmel. Abból indult ki, hogy az egyház mindig is konzervatív volt, de „a konzervativizmus nem jelenthet mást, mint történeti alapon álló, szerves fejlődést”. Ám a konzervativizmus és a liberalizmus együttes meghaladásaként egy *kereszténydemokrata alternatívát* mutatott fel: „Ha a *haladás* vezércsillaga alá áll az egyház: akkor főfeladata megismerni a kort és szükségleteit, hiányait és bajait; főfeladata fölismerni az irányt, mely utat nyit a haladásra, fölismerni az eszméket, melyek uralkodnak, melyek megértek a történelmi fejlődés izzó napsugarai alatt, hogy érett gyümölcsként áldásos intézményekben hasznára váljanak az emberiségnek. Mert biztos, hogy a megért eszmék szerint alakul a világ, s az eszmenyülés irányában indul meg a haladás. Mi pedig a mai kor megért, ragyogó eszméje? Merre felé tart a világ haladása? Ezt az eszmét, ezt az irányt egy szóval jellemezhetem, s e szóban van beleolvasztva a nemzeteknek, a politikának, az egyháznak is összes modern teendője, ez a szó: gyerünk a néphez. A *demokrácia*, ez képezi a kor ragyogó eszméjét; a demokrácia, a haladás zodiákusának uralkodó állatjegye, ez állatjegyben áll az emberiségnek emelkedő napja s nincs hatalom a földön, mely azt a napot megállítsa Józuaként [...] Az emberiség legújabb s történelmén uralkodó rétege most emelkedett ki egy hosszú fejlődés óceánjából, s ez a nép és uralma, a demokrácia. A középkoré volt a rendi alkotmány, az újkoré a demokrácia. A középkori egyház összenőtt a rendi alkotmánnyal s belevette magát sáncaiba; az *újkori egyház nőjjön bele a demokráciába*. Olvadjon föl a népben, forrjon össze, azonosítsa magát a néppel, fektesse erejét, szellemét, lelkét a nép érdekeibe; erjessze életképes szervezetté természetfölötti hatalmával a népek tömegét; fejtse ki áldásait itt és most, hogy a modern korban is kivegye érdemét mint a népek emelője, dajkája, reményüknek letéteményese, ezért igazán isteni, tehát a legnépszerűbb intézmény. Ezt kívánja mindenekelőtt az emberiség haladásának törvénye.”¹⁷ Alig-

¹⁶ Prohászka a néppárt programjánál sokkal radikálisabb választási programot hirdetett. Közli GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár*. I. m. 61–62.

¹⁷ PROHÁSZKA Ottokár: *Az egyház demokráciája*. *Magyar Sion*, 1897. Közli SCHÜTZ Antal: i. m. X. k. 36–37.

ha lehetne szebben megfogalmazni az egyház és a nép korszerű kapcsolatát, Prohászka elkötelezettségét a haladás és demokrácia, a kereszténydemokrácia mellett.

Prohászka nem elégedett meg általános elvi alapállásának világos megfogalmazásával, hanem az abból adódó konkrét teendőket is felsorolta. „Mi az egyház föladata a nemzetek e demokratikus fejlődésében? – kérdezte. – Föladata az, hogy szívvel s lélekkel az emelkedő rétegek pártjára álljon. Az egyház, mint szellemi nagyhatalom, a haladásnak lesz a híve [...] Az egyház nem kapaszkodhatik bele a rendiség fennmaradt törmelékeibe; nem sorakozhatik hív zsoldosként az arisztokráciának zászlai alá [...] neki egészen *teljesen a polgári társadalom, mondjuk a nemzet alapjára kell állnia.*”¹⁸ Prohászka messze megelőzve a hierarchiát már ekkor felismerte, hogy az egyháznak a polgárosuló magyar társadalomhoz kell illeszkednie, hogy csatlakozhasson a történelmi fejlődés fő vonulatához. Ezt a *ralliement*-t nem egyszerűen a polgári értékek, netán a szabadversenyos kapitalizmus adaptálásában látta; nála a haladás a demokrácia, a nép érdekeinek elfogadása és szolgálata felé vezet. A nemzetbe, a polgári nemzetbe nemcsak a polgárságot, hanem a „népet” is beleértette: parasztot, munkást, kisembert egyaránt.

Hogyan felelhetne meg azonban ennek a korszerű feladatnak „a múlt töredékeiben magát mutató” magyar egyház? Nem egyszerűen a múlttól való elszakadással, hanem a jelen új áramlatainak a megértésével és megemésztésével is. „Ha az egyház időszerűen akar hatni manapság – írta *Prohászka* –, akkor vesse magát bele az események azon Golf-áramába, mely az elnyomott osztályok jegestengere felé tör egyre folyton, s azok javára érvényesítse összes befolyását.” Az új *ralliement* tehát egyben kritikai attitűd is, mert a polgári társadalom talajára helyezkedő egyház, azon belül az elnyomott rétegek érdekeinek szószólója kell legyen – s ez már a keresztényszocializmussal kiegészülő kereszténydemokrácia programja volt. Prohászka nem is titkolta, hogy „a piros demokráciát [értsd a szociáldemokráciát] így tehetik keresztény demokráciává, amely hivatott vezetni a népet”. Ahhoz, hogy a polgári társadalom szociális igazságtalanságait és politikai egyenlőtlenségeit fel lehessen oldani, a szociáldemokrácia azt a társadalmat le akarja rombolni, a kereszténydemokrácia viszont úgy akar segíteni a helyzeten, hogy közreműködésével maga a polgári demokrácia tökéletesedjen. A fenti okfejtés abban összegezhető, hogy az egyház akkor távolodott el eredeti küldetésétől, amikor „a püspökök megszűntek a nép emberei lenni, s lettek

¹⁸ Uo. 39–40.

az udvar, a császár szolgái”.¹⁹ A konstantinusi, triumfáló egyháznak ismét a nép egyházává kell válnia ahhoz, hogy visszatérhessen Krisztustól kapott küldetéséhez.

Az 1900-as jubileumi évet, a századfordulót Prohászka ismét jó alkalomnak érezte ahhoz, hogy a „Magyar Sionról” széttekintve rámutasson az új század kereszténységének vezéreszméire. „Új idők kopognak ajtónkon, az Egyház 1900 éves bronzkapuin bebocsátást kérnek – írta a *Magyar Sionban*. – Új élet alakul körülöttünk [...] Új kérdések vetődnek föl a szellem látóhatárán; az élet nem fér bele a régi formákba [...] A társadalom alsó rétegei emelkednek, s részt kérnek a tudomány, művészet, a jog és szabadság közkincséből; bőségesebb részt, mint eddig, azért új intézményeket sürgetnek, s a társadalom mind jobban a demokrácia alapjára áll.” Prohászka a demokrácia és a szociális haladás irányában látta a történelmi fejlődés menetét, amelyben az egyháznak közre kell működnie. „A régihez ragaszkodol vagy megérted az új idők sürgetését?” – kérdezte. Válasza: az ideális egyház „haladni akar a haladó néppel; emelkedni az emelkedő rétegekkel; szélesebb alapra akarja fektetni a jogokban és szabadságokban való részesedést; csak arra figyel, hogy e rohamos törekvéseknek regulátora a keresztény igazság és jog legyen”.²⁰ A rohamos fejlődés, a minél teljesebb demokrácia megvalósulásának egyházi támogatását, illetve az egyház abban történő közreműködését egyetlen kritériumhoz kötötte: ahhoz, hogy mindenek regulátora a kereszténység legyen.

Prohászka kereszténydemokrata felfogása itthon nemcsak értetlenséget, hanem félelmet is kiváltott, nem utolsósorban a prelátusokból. Ezért a századelőn már országszerte roppant népszerű, az ország apostolának tartott Prohászkat előbb felfelé akarták „buktatni”, hogy így mérsékeljék vagy hallgattassák el. Előbb 1903-ban egyetemi katedrát kapott, majd 1905-ben kinevezték székesfehérvári megyéspüspöknek, amely akkor igen szerény javadalmazású stallumnak számított.²¹ A főpapok közé emelt „rebellis” hitszónokot azonban csak Róma „vonhatta ki a forgalomból”. Itthonról küldött feljelentések alapján, az esztergomi prímási aula közreműködésével, az *Index Congregatio* a püspök három írását a modernizmus vétkében marasztalta el.²² A váratlan és

¹⁹ Uo. 40–41., 46.

²⁰ PROHÁSZKA Ottokár: Keresztényszocializmus. *Magyar Sion*, 1900. Közli: SCHÜTZ Antal: i. m. XII. k. 82.

²¹ A székesfehérvári püspökség birtoka 1928-ban 7131 kat. hold volt. Összehasonlításként: az egri székesfőkáptalannak 75 177, a kalocsai érsekségnek 58 499, a pannonhalmi bencés főapátságának 54 943 kat. hold birtoka volt.

²² Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL) Acta Vaszary. Cat. C/44–1554/1911. Közli GERGELY Jenő: Ein Beitrag zur Indizierung einiger Werke des Bischofs von Székesfehérvár, Ottokár Prohászka. In:

méltatlan csapás Prohászka hosszú évekig távol tartotta a közszerepléstől, a publikálástól. Magányában elmélkedve, bár nem adta fel alapelveit, azok megfogalmazásában a későbbiekben jóval óvatosabbnak bizonyult.

Giesswein „evangéliumi szocializmusa”

A Demokrata Néppárt 1947. augusztus 10-i győri választási nagygyűlésén a párt főtitkára, Barankovics István a Giesswein Sándor által a századfordulótól 1923-ig képviselt keresztény szociális demokráciában jelölte meg politikájuk forrását: „A Néppárt nem véletlenül bont zászlót éppen Győr városában. A modern szociális és demokratikus keresztény állameszmét innét indította el útjára a századforduló idején egy nagy szerű pap, az evangéliumi szocializmus első magyar gyakorlati apostola, a modern kereszténydemokráciának közép-európai előhírnöke, a szociális és demokratikus keresztény politikának tragikus hőse: a mi nagy előfutárunk, Giesswein Sándor – mondta Barankovics. – A modern szociális és demokratikus keresztény politika tiszta forrása, amelyből mi is meríteni akarunk, Magyarországon először Győrben fakadt fel. Méltó és igazságos tehát, hogy itt bontsuk ki újra a zászlót, ahol azt az első igehirdető felemelte, ezzel is hódolván a modern kereszténydemokrácia és az evangéliumi szocializmus korán érkezett és későn igazolt nagy magyar kezdeményezőjének szelleme előtt.”²³

Míg Prohászka elsősorban az egyházon belül szerette volna elfogadtatni a kereszténydemokráciát, Giesswein, túllépve a teórián, a politika, a közélet területén is képviselte, igencsak magányosan, ezt a programot. Ami politikai filozófiáját illeti, abban szerves fejlődés tapasztalható a néppárti reformkonzervativizmustól a *Rerum novarum* szociális programján és a liberális katolicizmuson át a kereszténydemokráciához való eljutásig. Giesswein keresztényszocializmusa nem jelent újkonzervatív mentalitású, nacionalista, antiszemita eszmekört vagy mozgalmat. Ő inkább a francia liberális katolicizmus hagyományaihoz, Deák Ferenc,

---

Reimund HAAS–Karl Josef RIVINIUS–Hermann Josef SCHEIDGEN (szerk.): *Im Gedächtnis der Kirche neu erwachen. Studien zur Geschichte des Christentums in Mittel- und Osteuropa. Festgabe für Gabriel Adriányi zum 65. Geburtstag.* Köln–Wien–Weimar, 2000. 449–461.; ADRIÁNYI Gábor: *Prohászka és a római index.* Szent István Társulat, Budapest, 2002.

²³ Dr. BARANKOVICS István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* Budapest, 1947. Közli BALOGH Sándor–Izsák Lajos: *Magyarországi pártprogramok 1944–1988.* Sorozatszerk.: GERGELY Jenő. Eötvös Kiadó, Budapest, 2004. 164–165.

Eötvös József eszméihez és a szociális gondolkodású mainzi püspök, *Wilhelm Emmanuel Ketteler*²⁴ munkásvédő programjához állt közel.

Giesswein Sándor felfogásában a szociális reformok előfeltétele a demokrácia biztosítása, megteremtése volt, s ennek a „varázsszerét” ő is az általános, egyenlő és titkos választójogban látta. „Ott, ahol a lehető legszélesebb demokratikus alapra helyezkedtek a parlamentek, tudtak a modern szociális követelmények szerint működni. Az általános választójog ígéri nekem azt – mondta 1906-ban első képviselőházi beszédében –, hogy a szociális érzék a maga egészében itt helyet foglalhasson. Mert én megengedem, hogy lehet igen szép és tetszetős szociális programokat megalkotni, de hogy azt keresztül is vihessük, ahhoz az egész nép támogatására van szükségünk.”²⁵

Az 1907-ben zászlót bontó *Országos Keresztény-Szocialista Párt* nem állt közjogi alapon, hanem világnézeti pártként keletkezett: célja a magyar társadalom, közélet és gazdaság keresztény szellemű megújítása volt. A megújítás elvi alapja a katolikus egyház szociális tanítása, eszközei a szociális törvényhozás, a szociálpolitikai reformok. A párt követeléseinek élén „az általános titkos, egyenlő, közvetlen, községenként való és kötelező választójog” állt, s ezt követte a demokratikus szabadságjogoknak és a gazdasági, közigazgatási, szociális reformnak a sürgetése.²⁶

Giesswein a néppárttal és a hierarchia által legitimált politikai katolicizmussal végül is két alapkérdésben került szembe: az egyik az általános, egyenlő és titkos választójog követelése, a másik a keresztény munkásság szervezkedési (szakszervezeti) szabadságának a kérdése, beleértve a sztrájkjogot is. A konzervatív politikai katolicizmus és a szociális kereszténydemokrata Giesswein között 1910. január 17-én történt meg az egyértelmű szakítás a prelátus nyílt levelével, amelyet a *Katolikus Néppárt* elnökségéhez írt. A levelét a keresztényszocialista *A Nép* és a néppárti *Alkotmány* című lap egyaránt közölte. Giesswein Sándor rámutatott arra: „Visszatarthatatlanul előtérbe lépett a demokratikus választási

²⁴ Ketteler Lassalle kortársaként és az ő hatására írta *Die Arbeiterfrage und das Christentum* című híres könyvét, amely Magyarországon is közzismert volt.

²⁵ Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőházi Napló*, I. k. 20. ü. 1906. július 5. 235. Giessweinről újabban lásd KOVÁCS K. Zoltán (szerk.): *Demokrácia – kereszténység – humanizmus. Giesswein Sándor a modern kereszténydemokrácia közép-európai előfutára*. Barankovics István Alapítvány. Budapest, 1994. Ebben GERGELY Jenő: Giesswein Sándor, a politikus. 29–41.; SZOLNOKY Erzsébet: *Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Giesswein Sándor a magyar keresztényszociális és kereszténydemokrata gondolkodás megalapozója*. Éghajlat Kiadó, Budapest, 2005.

²⁶ A párt 1907-es programját közli GERGELY Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. I. m. 303–311.

reformnak, az általános titkos választójognak a kérdése. Nekem mindig az volt a meggyőződés, hogy a keresztény eszmének, mind a nemzeti eszmének diadalát demokratikus alapon lehet biztosítani.” A keresztényszocialista párt „azért nem tudott a néppárttal ez idő szerint összeforrni, mert a néppárt nem tudott eléggé a mai kor demokratikus és szociális irányzatához alkalmazkodni, és különösen a titkos választójog irányában határozott antipátiát mutatott. A következetesség hiánya s az az egyoldalúan konzervatív irányzat, mely újabb időben ott uralkodó lett, a demokratikus szellemeket elidegenítette tőle, s a folytonos taktikázással a katolikus autonómiával együtt eltaktikázzuk a keresztényszocialista elemek bizalmát.”²⁷ Giesswein már ekkor egy olyan keresztény pártot szeretett volna, amely nyitott nemcsak a kereszténydemokrácia, hanem általában a polgári demokrácia felé is.

Tisza István bukása után, 1917 nyarán Giesswein még határozottabban a magyar progresszió táborához közeledve fogalmazta újra politikai krédóját. „A mai korszak kívánalma a demokratikus szocializálódás – mondta a képviselőházban. – Ezt a kor igényei követelik, ez elől ki nem térhetünk. A keresztény szociális párt nevében kijelenthetem, hogy mi ezt a szocializálódást nem a materializmus dogmatizmusának alapján, hanem a keresztény kultúra és etika alapján kívánjuk elérni [...] Mi igazságosságot követelünk, és ha igazságosság lesz, ha demokrácia lesz, ha szabadság lesz, a szabadság szelleme mindig testvérré fogja tenni Magyarország különféle népeit, különféle anyanyelvű polgárait” – mondta a nemzetiségi kérdés megoldásáról.²⁸ A keresztényszocialista párt elnökének felfogásában szerves egységet alkotott a politikai demokrácia, a szociális igazságosság és a nemzetiségi egyenjogúság megteremtése, mint a jövő Magyarországnak záloga. Nyilvánvaló volt számára, hogy csak e három követelés együttes valóra válása mentheti meg az országot az összeomlástól. A sorrend pedig: az etikai elveken épülő politikai demokrácia eszközeivel lehetséges békés, organikus úton megoldani a társadalmi kérdéseket, azaz csökkenteni az igazságtalanságokat és – ami a társadalmi egyenlőtlenségekhez szorosan kapcsolódott – a nemzetiségi ellentéteket. Ez a program pedig már igencsak rokonítható *Károlyiéval*, *Jásziéval*, a magyar progresszióval.

A kereszténydemokrata Giesswein Sándor 1917-ben eljutott a baloldallal való politikai összefogáshoz is. Pártjával belépett a szociáldemok-

²⁷ GIESSWEIN Sándor: Igen tisztelt Pártelnökség! *Alkotmány*, 1910. január 19. 5. Közl. GERGELY Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. I. m. 313–314.

²⁸ *Képviselőházi Napló*, 1917. június 22. XXXVI. k. 727. ü. 38.

rata dominanciájú *Választójogi Blokkba*, s így túlment a konzervatív néppárttal való szakításon, szembefordult a korabeli politikai katolicizmussal és a mögötte álló felsőklérus többségével. Azokra a szemrehányásokra, amelyekkel a püspöki kar illetve a politikáját, később Csernoch János hercegprímáshoz írt levelében a következő magyarázatot adta: 1917 nyarán „Berlinben a Centrum egy vezető emberével beszéltem, aki akkor a külügyeket vezette.”²⁹ Azt mondotta: mi most a szociáldemokrata párttal együttműködünk, és megtaláltuk a helyes formulát, mely alatt a háborúnak végét vethetjük. A német politikus felszólított engem is – írta Giesswein –, hogy Magyarországon is a bal csoportokkal együttműködve működünk hasonló irányban. Így jutottam én ebben a kritikus időpontban radikális, szociáldemokrata és más bal felé orientált mozgalmakkal érintkezésbe.”³⁰ Nemcsak Giesswein, hanem általában a hazai közéleti katolicizmus számára a német példa volt a mérvadó, ám a Zentrum Partei „üzenetét” nem értették vagy nem fogadták el. Holott éppen ez a politika tudott gátat emelni a bolsevizmus térhódításának: a weimari köztársaság demokráciájának így lett két tartópillére a keresztény párt (a Centrum) és a szociáldemokrata párt. A prelátus és szűkebb köre 1918–1919-ben, az októbrista köztársaság hónapjaiban, kész volt belépni is a kormánykoalícióba, mert a kereszténydemokrata program megvalósulását várta a demokratikus köztársaságtól. Erre azonban az egyház határozott ellenzése, a konzervatív politikai katolicizmus és az ellenforradalom közeli győzelmében bízó keresztényszocialisták kivárá, majd elutasító álláspontja miatt nem került sor.

Az „álkeresztény” politika

Az 1919 nyarán és őszén berendezkedő „keresztény kurzusnak” Giesswein, majd később Barankovics szerint semmi köze nem volt a kereszténységhez. A kereszténységet jelszóvá degradáló „álkeresztény” politikát kortársként is, utódként is elutasították. A prelátus és néhány társa kívül maradt a „keresztény koncentráción”, nem fogadta el az ellenforradalomban hatalmi helyzetbe került Friedrich Istvánok, Haller Istvánok szélsőséges politikáját.

Az 1918–1919-es összeomlás, a liberális államrezon csődje, majd az egyházat létében is fenyegető kommün gyökeres fordulatot, egyfajta

²⁹ Matthias Erzbergerről, a Zentrum Partei egyik vezető politikusáról van szó.

³⁰ EPL Cat. 21/851–1921.

traumát jelentett Prohászka Ottokár felfogásában. Bár szociális reformprogramjához a keresztény nemzeti ellenforradalom hónapjaiban és a belőle fakadó új, antidemokratikus berendezkedés idején is ragaszkodott, demokráciafelfogását megváltoztatta. A demokrácia csődjének tartotta az 1918-as októbrista köztársaságot, mert az nem volt képes ellenállni a bolsevik diktatúrának. Ezért a demokráciában a „destruktiiv elemek” számára is fennálló szabadságot kárhoztatta. Prohászka már 1920–1921 folyamán felismerte a keresztény kurzus álkeresztény voltát. 1920. június végén írta: „»Keresztény kurzus« kereszténység s keresztények nélkül! Ez a baj: hogy e hordónak nincs feneké; e pártnak³¹ nincs alap, szirt a lába alatt. Azok az emberek nem keresztények. Igaz, hogy elvben, teóriában elfogadják a kereszténységet, de tettekben nem vallják.” Az első nemzetgyűlés tagjaként pedig a parlamentarizmus fonákságait kárhoztatta. Szerinte a nemzetgyűlés „a kis koponyák s a nagy akarnonok gyülekezete”.³²

1919 júliusában, az egyházközségi szervezkedés megindulásakor – de még a Tanácsköztársaság idején – Prohászka a demokráciát tartotta a kivezető útnak a diktatúrából. „Azon dolgozzunk, hogy legyen keresztény demokráciánk, hogy népünk keresztény legyen!”³³ 1920 őszén azonban már éppen a demokráciában látta a bajok forrását: „»Demokrácia«, az is hit; de milyen hit? Olyan, melyet az ösztönök, a szenvedés nyilatkoztattak ki. Minden éretlen e demokráciában, főleg pedig éretlen a démosz a kráciára, az okos uralomra. Így azután jönnek az akarnonokok, a hóbortosok, a habzó szájúak...” 1921 tavaszán a püspök visszakanyarodott a kereszténydemokrácia igenléséhez. „A demokrácia mint ellenőrzés a kény ellen s mint szükséges kielégülése az ember örendelkezési vágyának, érthető; de tele van lehetetlenséggel mert az uralomra való képességéből semmi sincs benne [...] Az az igazi demokrácia, mely az embert, szabadságait tiszteli, s mely jobbá s boldogabbá akarja tenni.”³⁴ A politikából kiábrándult Prohászka ekkori demokráciafelfogását Vass József prelátus, kalocsai nagyprépost, a Bethlen-kormányok munkaügyi és népjóléti minisztere igyekszik megvalósítani az általa alkotott „Lex Vassok” formájában.³⁵

³¹ Tudniillik a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának.

³² *Soliloquia*, 1920. június 30-i bejegyzés. Közli PROHÁSZKA Ottokár: *Naplójegyzetek*. III. k. Szerk.: FRENYÓ Zoltán–SZABÓ Ferenc S. J. Agapé Kiadó, Szeged–Székesfehérvár, 1997. 151.

³³ *Soliloquia*, 1919. július 20-i bejegyzés. Uo. 63.

³⁴ *Soliloquia*, 1920. november 18-i és 1921. április 14-i bejegyzés. Uo. 157., 170.

³⁵ Nézeteit a demokráciáról lásd VASS József: *Demokratikus fejlődés*. Székesfehérvár, 1917. A Bethlen-korszak meghatározó kereszténypárti politikusai – Ernszt Sándor és Vass József prelátusok, illetve Wolff

A keresztény kurzus kereszténytelensége Giesswein Sándort viszont éppen arra készítette, hogy még határozottabban lépjen fel a kereszténydemokrata elvek érvényesítése érdekében. Többször hangoztatta, hogy a „hivatalos” konzervatív keresztény politika mellett szükség van egy haladó eszmékért küzdő keresztény pártra is. Szerinte a kereszténységből nem következik szükségképpen a konzervatív mentalitás, mert az nincs sem államformához, sem társadalmi vagy politikai rendszerhez kötve. „Lehet valaki keresztény és nemzeti alapon konzervatív, és lehet haladó irányú. Sőt szükségesnek tartom a keresztény politika szempontjából is, hogy legyen progresszív eszmékért lelkesülő keresztény pártalakulás” – mondta Giesswein.³⁶ Élete végén eljutott a liberális-demokrata platformra. 1923-ban ő lett az elnöke az ekkor zászlót bontó *Reformpártnak*. Temetésén a szociáldemokrata *Vanczák János* mondott gyászbeszédet és helyezte el a szocialista munkások vörös szegfűből font koszorúját.

A modern kereszténydemokrácia közvetlen előzményei és alkotóelemei, 1930–1944

A magyarországi kereszténydemokrácia legnagyobb sikereit 1947–1948-ban érte el, amikor a Barankovics István főtitkár által vezetett Demokrata Néppárt az ország második legnagyobb befolyással rendelkező politikai pártjává vált. Az 1947-es országgyűlési választásokon – a hatósági terrorral és a „kékcédulás” csalással – a kommunisták mögé szorult, és 60 mandátum birtokában a demokratikus ellenzék fő erejeként próbált szembeszegülni a készülő diktatúrával. Barankovics pártja az akkori Európa korszerű és sikeres kereszténydemokrata pártjaival – a *Konrad Adenauer* vezette CDU-val, a *Robert Schumann* névvel fémjelzett MRP-vel és *Alcide de Gasperi* DC-jével – közösséget valló, azonos elméleti platformon álló, a polgári demokrácia és a szociális piacgazdaság mellett elkötelezett keresztény, de nem egyházas, nem klerikális párt volt.

Kik voltak azok a nagyszerű személyiségek, akik a *Demokrata Néppárt* értelmiségi elitje előfutárainak tekinthetők, s melyek voltak azok a

---

Károly, a Keresztény Községi Párt vezére – publicisztikájukban és beszédeikben „kereszténydemokratának” aposztrófálták magukat és politikájukat. Ez azonban nem ment túl a parlamentarizmus, az alapvető szabadságjogok és a vagyonbiztonság igénylésén. Így nem is tartoztak bele abba a kereszténydemokrata vonalba, amely a századforduló Prohászka-jától Barankovicséig követhető nyomon.

³⁶ Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. *Nemzetgyűlési Napló*, I. k. 26. ü. 1920. április 25., 446.

keresztényszociális mozgalmak és demokratikus politikai szerveződések, amelyek 1945 után a politikai párt széles körű tömegbefolyását lehetővé tették? A sokszínű és gazdag előzmények között három markáns irányzatot, csoportot különböztethetünk meg: 1) a *reformkatolicizmust*, amelyet azok a fiatal, haladó katolikus értelmiségiek képviseltek, akik a magyarságot és európaiságot, a katolicitást és a társadalmi igazságosságot egyesítették gondolkodásukban (közéjük tartozott a Demokrata Néppárt majdani első embere, Barankovics István is); 2) a *szociális katolicizmust*, amelynek letéteményesei a katolikus szociális mozgalmak (KALOT, EMSZO, Hivatásszervezet és más ifjúsági mozgalmak) voltak; 3) a *politikai demokrácia* reprezentánsait, akik részint a legitimistákhoz tartoztak, részint a *Független Kisgazdapárt* kereszténydemokrata csoportját alkották, amely 1946–1947 folyamán formálisan is csatlakozott a Demokrata Néppárthoz.

*

A keresztény-nemzeti Magyarország álkereszténysége és antiszociális volta elleni tiltakozás hívta életre 1925-ben a *Bartha Miklós Társaságot*. Ebben a neves erdélyi politikus eszmei örökségét vállaló társaságban azok a fiatalok gyülekeztek, akik nemcsak berzenkedtek atyáik konzervatív liberalizmusa ellen, hanem mint a keresztény nemzeti Magyarország megcsalott gyermekei, számon kérték Bethlen István és Horthy Miklós rendszerén az elárult keresztény, nemzeti és szociális ígéreteket is. Mindezt felekezeti hovatartozásra és származásra való tekintet nélkül tették.³⁷ A társaságban már ott találjuk az akkor joghallgató *Bartha-Barankovics Istvánt*, akit az egyik rendőrségi jelentés a csoport „radikális forradalmi” vezetői közé sorolt.

Az 1920-as évek végén a Bartha Miklós Társaság bomlásnak indult, és 1929-ben kivált belőle egy radikális társadalmi-szociális reformokat sürgető csoport. Tagjai 1929 őszén megalakították a *Wesselényi Reform Klubot*. Ismét egy erdélyi, egy olyan arisztokrata nevét választották, aki számukra a reformkor megtestesítője volt. Ők is egy újabb reformkor eljövételében bíztak. A klub Intéző Bizottságában Bartha-Barankovics István – az *Országos Magyar Katolikus Diákszövetség* akkori főtitkára – is helyet kapott.³⁸ Tagjai között találjuk *Aradi Zsoltot*, a *Cserkészszövetség* főtitkárát, *Fejős Jánost*, az *Emericana* szeniorát, *Balla Boriszt*,

³⁷ Lásd SEBESTÉNY Sándor: *A Bartha Miklós Társaság 1925–1933*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.

³⁸ Kettős névhasználatával – a Bartha édesanyjának családi neve volt – az 1930-as években már nem találkozzunk.

Katona Jenőt, Possonyi Lászlót, Oláh Györgyöt és másokat, tehát a formálódó reformkatolicizmus markáns alakjait. A Wesselényi Reform Klub célja a nemzet gerincét képező magyar parasztság felemelése, s ennek érdekében a demokratikus földreform volt. Emiatt nem csak az OMGE-val, hanem a katolikus püspöki karral, személy szerint *Serédi Jusztián*n bíborossal is konfliktusba kerültek. Megrendszabályozásuk az államra várt, és így a belügyminiszter 1930 májusában betiltotta a Wesselényi Reform Klub működését.³⁹

A reformkatolikus irányzat első irodalmi jelentkezése 1931 elején a *Fiatal Magyarország* című füzet kiadása volt, amelyben a harmincas éveiben járó katolikus generáció 15 tagja kért szót, közöttük *Oláh György* és *Sík Sándor*.⁴⁰ A fiatal katolikus értelmiség az 1930-as évek elején elmélyülő gazdasági válság problémáira kereste a választ, s eközben a zászlóvá emelt Prohászka Ottokár szociális reformeszméihez nyúlt vissza. Gróf *Széchenyi György* keresztény párti képviselő kezdeményezésére 1931 májusában megalakították a *Prohászka Ottokár Társaság*ot, „egy ifjú, szociális kérdésekkel foglalkozó gárda” szervezetét.⁴¹ A társaság díszelnöke *Schütz Antal* piarista teológus professzor, Prohászka műveinek kiadója, elnöke pedig *Széchenyi György* lett. A vezérkarban megtaláljuk azt a szellemi elitet, amelynek hatására formálódott Barankovics és köre eszmevilága. A társaság szellemi irányítói közé tartozott *Szekfű Gyula* történészprofesszor, az ugyancsak történétíró *Pethő Sándor* tanár, ekkor a *Magyarság* szerkesztője, *Horváth Sándor* dominikánus teológusprofesszor, *Sík Sándor* piarista tanár, költő, *Griger Miklós* plébános, keresztényszocialista legitimista politikus, a „szociális népkirályság” hirdetője, *Pintér József* katolikus lelkész, a katolikus legényegyletek vezetője, *Kemenes Illés* bencés rendi gimnáziumi tanár, *P. Tornnyos Gyula* jezsuita szerzetes. A szervezet főtítkára *Mihelics Vid* szociológus, jogakadémiai tanár és *Oláh György* újságíró lett, titkároknak pedig *Aradi Zsoltot* és *Katona Jenőt* választották meg, akik *Pethő Sándor* munkatársai voltak.⁴²

A Prohászka Ottokár Társaság szoros kapcsolatban állt az *Egyetemi Ifjak Mária Kongregációjával*. A Mária Kongregáció már korábban fontolgatta, hogy kiad egy folyóiratot, amely a szociális reform kérdéseivel foglalkozik. Végül is *Széchenyi gróf* anyagi támogatásával 1931 júniusában megindult a *Korunk Szava*, az „Ifjú katolikusok folyóirata” alcím-

³⁹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K-149. BM. res. 124. cs. 1929-VII-8550.

⁴⁰ *Magyar Kultúra*, 1931. 36. k. 124.

⁴¹ *Nemzeti Újság*, 1931. május 12.

⁴² Uo. május 19.

mel. Széchenyi munkatársai kezdetben Aradi Zsolt és Katona Jenő voltak mint szerkesztők. Katona azonban – átmenetileg – kivált a szerkesztőségéből, mert nem értett egyet Aradi, Balla és társaik diktatúra felé mutató hivatásrendi elképzeléseivel.⁴³ Hamarosan kitűnt tehát, hogy a társaság annyira heterogén, hogy tagjai képtelenek a tartós együttműködésre a mindegyikük által szükségesnek tartott reformokért. Széchenyi ragaszkodott a katolikum tisztaságához. Elismerte az egyházi felsőbbtség iránymutatását, és erről az alapról határozottan szembefordult a jobboldali radikalizmussal és az antiszemitizmus bármiféle megtűréseivel. Maga a hercegprímás is figyelemmel kísérte működésüket, akinek a gróf rendszeresen referált. 1932 januárjában azonban Serédi Jusztinián bíboros kifogásolta, hogy a *Korunk Szava* az „ifjúkatolicizmus” fóruma, holott szerinte nincs ifjú vagy öreg katolicizmus, hanem csak egy van, amelyet az egyház jelent. Széchenyi akceptálta a kifogást, és a *Korunk Szava* 1932. március 1-től „Aktív katolikus orgánum” alcímmel jelent meg.⁴⁴

A *Korunk Szava* katolikus reformnemzedékének belső meghasonlása a Gömbös-kormány reformpolitikájának hatására felgyorsult. Gömbös Gyula nemcsak a népi írók megnyerésére törekedett (az *Új Szellemi Frontban*), hanem a katolikus közéletből is maga mögé akarta állítani az ellenzéki keresztény párt konzervativizmusával elégedetlen, s az ő reformjaira rímelő változásokat sürgető fiatalokat.⁴⁵ 1935 tavaszán Aradi és Balla kilépett a *Korunk Szava* szerkesztőségéből, és a kormány támogatásával *Új Kor* címmel saját folyóiratot indított. (A *Korunk Szava* szerkesztését Katona Jenő vette át.) A folyóirat programadó vezércikében bejelentették, hogy az ifjúkatolikusok Gömbös Gyula reformpolitikája mellé állnak.⁴⁶ A kormányt támogató *Reformnemzedék* elnevezésű, politikai párttá szerveződő fiatalok – akik között többen is a megszűnt Prohászka Ottokár Társaságból kerültek ide – az 1935-ös választásokon azonban mindössze egy mandátumhoz jutottak.

A reformkatolikus vagy ifjúkatolikus csoport szépirodalmi velleitású tagjai 1935-ben önálló irodalmi kritikai folyóiratot indítottak *Vigilia* címmel. Ehhez a tőkét *Possonyi László* adta, és az első szerkesztők Balla Borisz és Aradi Zsolt lettek.⁴⁷ Az új katolikus folyóirat a francia kato-

⁴³ *Egyházi Lapok*, 1935. április. 117.

⁴⁴ EPL Cat. 44/137-1932.

⁴⁵ Gömbös Gyula reformpolitikájáról lásd GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001.

⁴⁶ Balla Boriszt egyébként atyja révén baráti szálak is fűzték az evangélikus Gömbös Gyulához.

⁴⁷ A történetről lásd POSSONYI László: *Tettenérés*. Ecclesia, Budapest, 1980, főleg 139–258.

likus irodalmat népszerűsítette, és annak szellemében fogantak kritikái. Aradi és Balla a politikába merültek el, Possonyi László és baráti köre, így Rónay György és mások viszont a *Vigiliát* nívós, nyitott és haladó szellemű folyóirattá tették, amely valóban virrasztás lett az egyre sötétebb magyar szellemi „éjszakában”.

Katona Jenő és a *Korunk Szava*, valamint a *Vigilia* nem egyszerűen csak a francia katolikus avantgárd irodalmat ismertette és népszerűsítette, hanem a hazai katolicizmus hagyományos német orientációjától eltérően a francia katolicizmusban kereste a megújuláshoz a fogódzókat. A katolikus liberalizmusból és a szociális katolicizmusból kinövő kereszténydemokrácia Franciaországban született, előfutárai a 19. század közepének már említett nagy katolikus alakjai: Montalambert, Ozanam és Lamennais voltak. Az ő nézeteiket tették magukévá a magyar liberális katolicizmus legjelesebbjei, Deák Ferenc, Eötvös József és *Trefort Ágoston*. A 20. század harmincas éveiben a reformkatolikusok a hazai katolikus közélet válságából a francia neokatolicizmus szellemében keresték a kiutat. A nagy francia katolikus gondolkodók a kereszténydemokrácia elméleti-ideológiai koncepcióját állították a fasizmus és a katolikus korporativizmus ellenébe. A *Jacques Maritain* által megfogalmazott integrális humanizmus⁴⁸ nemcsak az egyéni szabadság, a személyiség sérthetetlenségét jelentette, hanem a diktatúrákkal szemben a politikai demokrácia igenlését is.

A kereszténydemokratának nevezhető irányzat a püspöki karban alig talált támogatásra, bár orientációját nem tiltották meg, hisz elfogadta a hierarchia tekintélyét, és dogmatikai kifogások sem érhették. Ez az irányzat határozottan szembefordult a náciizmussal és hazai szövetségeseivel; szociális reformokkal átítatott demokráciát, általános, titkos választójogot, demokratikus parlamentarizmust követelt, de nem szakított a legitimizmussal sem. Újabb fél évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a kereszténydemokrácia letisztulva, markáns ideológiai és politikai irányzatként lépjen a közéleti harcok sűrűjébe.

Katolikus hivatásrendi tömegmozgalmak

A haladó katolikus értelmiségi csoport gyanakvással szemlélte az 1930-as évek közepétől kibontakozó hivatásrendi szociális mozgalmakat. Ezek ösztönzője és elvi alapja XI. Pius pápa 1931-ben kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája volt. A pápa a liberális társadalmi beren-

⁴⁸ Jacques MARITAIN: *Humanisme intégral*. Paris, 1936.

dezkedés és a szabad piacgazdaságon alapuló nemzetgazdaságok helyébe a hivatásrendi, korporációs rendszert ajánlotta. Az egyházi álláspont szerint a hivatásrendiség nem terjedhet ki a politikai rendszerre; feladata az emberi személyiség jogainak, méltóságának őrzése, az állampolgárok és csoportjaik autonómiájának biztosítása. A kereszténydemokrácia felfogást vallók viszont komoly veszélyt láttak a hivatásrendiségben, mert szerintük annak megvalósítása óhatatlanul a politikai struktúra átalakításához, azaz a politikai demokrácia felszámolásához vezet.

A későbbiekben kiderült, hogy Magyarországon a hivatásrendi katolikus mozgalmak ilyen veszélyt nem jelentettek, ám kapcsolataik a kereszténydemokrácia előfutáraival teljes egészében hiányoztak.⁴⁹ A Horthy-rendszer végóráiban azonban megtörtént a közeledés az értelmiségi csoport és a tömegmozgalmak vezetői között, majd pedig 1945 után éppen ezen mozgalmak képezték (feloszlatusuk után is) a szárba szökkenő kereszténydemokrata politikai párt legfontosabb tömegbázisát.

A hivatásrendi szervezetek közül a jezsuiták által 1935-ben életre hívott és szellemileg irányított *Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete* (KALOT) állt közel a kereszténydemokráciához.⁵⁰ A szervezet célja az agrárius népesség, elsősorban az ifjúság szakmai, kulturális és politikai nevelése, öntudatának felébresztése és alakítása volt. A parasztság felemelésének gazdasági kritériumait is megfogalmazták, és szorgalmazták megvalósításukat. A demokratikus földreform azonban csak rejtett formában szerepelhetett programjukban, mert nyílt követelése szembeállította volna a KALOT-ot a katolikus főpappal. A 20 népfőiskolával rendelkező mozgalomnak szinte minden faluban, kisvárosban működött szervezete, tagjainak száma a csúcsponton fél millió volt. A jezsuita atyáknak – *Kerkai Jenő* vezetésével – a szervezet tíz évi működése alatt sikerült egy öntudatos, saját sorsának intézésére felkészített vezetőréteget kiképeznie. A helyi KALOT-vezetők és agilis tagok a háború utáni többpártrendszerű koalíciós korszakban, majd 1956 után is a magyar falu köztiszteletnek örvendő irányítói lettek (például téeszelnökök). A KALOT vezetői 1943–1944 folyamán részt vettek azokon a megbeszéléseken is (így például Szárszón), amelyek célja a háború utáni időkre való felkészülés, illetve egy új keresztény párt, a *Kereszténydemokrata Néppárt* előkészítése volt (Győrött).

⁴⁹ *Félbenmaradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Tanulmányok. Katolikus Szemle kiadása, Róma, 1990.

⁵⁰ Lásd BALOGH Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998.

A másik két hivatásrendi szervezet: az *Egyházközségi Munkás Szakszervezetek* (EMSZO) és a *Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete* távol tartották magukat a politikától. Az EMSZO határozottan szociáldemokrácia-ellenes katolikus munkásmozgalomként működött. A Hivatásszervezet pedig nem elsősorban keresztény, hanem nemzeti jellegű volt, és céljai között felbukkant a hivatásrendi állam megeremtése is.

Barankovics útja

A politika iránt az említetteknél jobban érdeklődő, politikusok között mozgó Barankovics István a fentiekől több vonatkozásban különböző úton jutott el a kereszténydemokráciához. Ő Gömbössel szemben, Pethő Sándor hatására, akit a közéleti kérdésekben mesterének tekintett, a legitimista irányzatban kereste az alkotmányosság és a demokrácia biztosítékait. Aktív tagja volt a legitimista *Magyar Férfiak Szent Korona Szövetségének*. Gróf *Dessewffy Gyulának*, a Griger Miklós vezette *Nemzeti Legitimista Néppárt* titkárának barátjaként és családja házitánítójaként kapcsolódott ehhez az irányzathoz. Jó politikai előiskola volt számára, hogy a kereszténypárti gróf *Hunyady Ferenc* képviselő „iródeákjaként” közreműködött felszólalásainak megírásában is.

1935-ben Pethő Sándor vezetésével megalakult a *Deák Ferenc Társaság*, amelynek elnöke Dessewffy Gyula lett. Ez a társaság „az alkotmányhű értelmiségi fiatalság eszmei közössége” volt. A konzervatív alkotmányvédő legitimista front pártok feletti ifjúsági szervezetének célja a diktatúra törekvések elhárítása és az alkotmányos rend védelme volt. Mint ilyen, a keresztény párti, liberális-demokrata és a kisgazdapárti legitimista politikusokkal, így *Eckhardt Tiborral* együtt részt vett a körmeneti gyűléseken. Barankovics mint Dessewffy titkára ekkor ismerkedett meg azokkal a politikusokkal, akikkel később közösen harcolt a nyilasok és a német befolyás, majd 1945 után a kommunisták és a szovjetizálás ellen.

A Deák Ferenc Társaság folyóirataként Dessewffy 1937 márciusában megindította *Az Ország Útja* című államtudományi és nemzetpolitikai havi folyóiratot. A gróf munkatársként és társszerkesztőként Barankovics Istvánt választotta maga mellé, aki azután a folyóirat tényleges szerkesztője lett. Barankovics programadó vezércikke találó, Dantétól vett mottóval kezdődött: „Óh boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már...”⁵¹ A szerzők a náciizmussal szembeni *szellemi hon-*

⁵¹ Az idézet helye: *Isteni színjáték*. Paradicsom, XIX. 142–143. (Babits Mihály ford.)

védelem, a Kelet és a Nyugat közötti hídszerep, a szocializmus és a kapitalizmus közötti „harmadik út” (ami persze nem a népiek, *Németh László* „harmadik útja” volt) katolikus programját, a kereszténydemokráciát képviselték a folyóirat hasábjain. A magyarság szellemi és kulturális szerepét összhangba hozták az européerséggel, a nemzeti érdekeket a társadalmi és szociális reformokkal. A folyóirat szembe fordult a fasizmussal, a fajelmélettel, az antiszemitizmussal.

Barankovics a „hazai hitleráj” ellen több bátor hangú cikket is írt. Ha pedig szemrevételezzük *Az Ország Útja* szerzőit, azt látjuk, hogy ők lesznek majd a *Magyar Nemzet* mérvadó publicistái is. A teljesség igénye nélkül: *Ajtay József*, *Almásy József* Esztergom egyházmegyei pap, *Afra Nagy János*, *Bóka László* (a folyóirat irodalmi vezetője), *Bölgöny József*, *Fabián Dániel*, *Ferdinandy Mihály*, *Frey András*, *Gogolák Lajos*, *Kerék Mihály*, *Pogány Ö. Gábor*, *Sulyok Dezső*, *Szabó Pál*, báró *Wesselényi Miklós* és mások. Az is figyelmet érdemel, hogy Barankovics folyóirata publikálta elsőként Szabó Zoltán *Cifra nyomorúság* című szociográfiájának egyes részeit, amelyekben élesen bírálta a katolikus főpapság antiszociális magatartását.

Barankovics személye és folyóirata bizonyos kapcsolatokat tett lehetővé a reformkatolikusok és a népi írók tábora között. 1937 áprilisában *Az Ország Útja* hasábjain ekképpen vallott magáról: „Én falusi származék vagyok.⁵² Engem a parasztsághoz fűződő gyermekrajongásaim, e megsemmisíthetetlen és minden éjjelen fehér kézként utánam nyúló élményeim politikailag is egy egész életre meghatároztak [...] Belőlem, kissé rekedten, az Elsodort falunak, Ady forradalmiságának és Prohászka szociális katolicizmusának trombitái szóltak a föld népe felé, kivel néma eskü jegyzett el már öntudatom hajnalán. Bennem a hívők és a megváltottak, az örök-forradalmár, erőmámoros ifjúság lehetetlent nem ismerő hite égett.”⁵³ Az önvallomás költői szépsége mellett figyelmet érdemel Barankovics eszmerendszerének forrásvidéke, ami mondhatni egyedülálló a magyar kereszténydemokrácia történetében. A katolikus néptanító gyermeke a parasztgyerekekkel együtt nőtt fel, s Egerben éppúgy nem feledte őket, mint Budapesten. A magyar falu egész életében, politikai pályáján „néma esküjével” fogva tartotta az egyébként soha parasztpárthoz nem csatlakozó Barankovics Istvánt.

Szabó Dezső *Az elsodort faluja* egy egész nemzedék élménye és programja volt, amely nélkül aligha lehetne megérteni az 1919 utáni Magyar-

⁵² Barankovics 1906. december 13-án született az akkor Szabolcs megyei Polgár községben. Atyja a község római katolikus elemi iskolájának kántortanítója, anyja ugyanezen iskola tanítónője volt.

⁵³ *Az Ország Útja*, 1937. április. 52.

országot. A nemzeti és társadalmi összeomlás tragédiáját Barankovics főként e mű révén dolgozta fel magában, és a benne kínálkozó megoldási javaslatokat próbálta realizálni későbbi politikai működésében. (Ha az önvallomásban nem is említi, de nyilván ugyanilyen meghatározó élménye lehetett Szekfű Gyula *Három nemzedéke* is.) A katolikus Barankovics másik nagy eszmei kútfője a református Ady Endre, a biblikus Krisztus-követő demokratikus forradalmár költő, akinek hagyatéka szervesen kapcsolódott Szabó Dezsőéhez. Adyval Barankovics vállalta, tudatosan magáévá tette a 20. század elejének demokratikus és forradalmi törekvéseit, a magyar progressziót. Azt a kálvinista Adyt mondja magáénak, aki korántsem fukarkodott a korabeli konzervatív katolicizmus bírálóival, akinek a dúsgazdag váradi Kanonok-sor és gróf Tisza István, a „geszti bolond” jelentették egy szebb és jobb jövő fő akadályait. És harmadikként, de nem utoljára, a forrás Prohászka Ottokár szociális katolicizmusa. Azé a Prohászkaé, akiért ugyancsak nem rajongtak a gazdag váradi kanonokok, mint a hatalmas Tisza sem; azé a Prohászkaé, aki ugyanakkor Ady forradalmiságát vagy Szabó Dezső világlátását is elutasította.

A két háború közötti politikai közélet, különösen pedig a magát kereszténynek mondó, mentalitását tekintve katolikus közélet egyetlen szereplője sem kísérelte meg a három markáns forrást egybeötvözni, egyesíteni és kibékíteni. Barankovics ezt a magyar valóságból fakadó és táplálkozó – elsősorban a föld népe felé szóló – üzenetet egyesítette azután az 1930-as évek második felében, az 1940-es években a francia neokatolicizmusból és a neoliberalizmusból táplálkozó korszerű kereszténydemokráciával. Így hozta összhangba Prohászka, Ady és Szabó Dezső magyarságát, kereszténységét és szociális indulatát a perszonalizmussal, a szolidarizmussal és a szubszidiarizmussal.

1938-ban a *Korunk Szava*, a *Vigilia* és az *Americana* nevű katolikus főiskolai és egyetemi diákszervezet bekapcsolódott a *Márciusi Front* néhány rendezvényébe is. „Az újkatolicizmus olyan demokratizmust képvisel – írta róluk a kommunista *Révai József* –, amelynek kiinduló pontja az a kiábrándulás, amit az ellenforradalmi Magyarország keresztény-népies ígéretei és a valóság közötti ellentmondás hívott életre.”⁵⁴ Révai az irányzat bázisaként a katolikus ifjúsági mozgalmakat nevezte meg.

Az 1930-as évek második felében Szekfű Gyula körül – aki közeli kapcsolatban állt Serédi bíborossal – kezdett kialakulni egy antifasiszta és németellenes katolikus értelmiségi csoport. A szellemi készülődés fóru-

⁵⁴ RÉVAI JÓZSEF: A kecskeméti találkozó háttere. *Magyar Nap*, 1938. február. 324.

mát kínáló *Korunk Szava* főszerkesztője lett 1937-től Griger Miklós; az év végétől a lap élén Bajza József, Griger és Szekfű neve található Katona mellett. 1938-ban nagy veszteségek érték ezt a kört: elhunyt Bajza, Griger és Széchenyi György is. 1938 közepétől a folyóiratot a Szekfű Gyula, *Horváth Sándor* és *Molnár Kálmán* (pécsi legitimista jogászprofesszor) alkotta szerkesztőbizottság támogatta. A kormány azonban az 1938: XVIII. tc., az új sajtótörvény alapján a folyóiratot betiltotta.

Barankovics és a kereszténydemokraták egy része Pethő Sándor gárdájában dolgozott tovább (a *Magyar Nemzet* első száma 1938. augusztus 25-én jelent meg). A főszerkesztő tanítványa egyre gyakrabban írt a lapba, főként külpolitikai témájú cikkeket. Ugyanígy a munkatársnak megnyert Almásy József, aki a *Magyar Sion*-ban tiltakozott a *Korunk Szava* betiltása miatt, és aki több bátor cikket publikált a fajelmélet, az antiszemitizmus ellen. Barankovics már 1937-ben összegyűjtötte Pethő Sándor írásait, s a kötet *A magunk útján* címmel jelent meg. 1940 júniusában Pethőnek német nyomásra le kellett mondania a *Magyar Nemzet* szerkesztéséről, s augusztus 25-én Balatonfüreden autóbaleset áldozata lett. (A temetési gyászszertartást Almásy celebrálta.)

1939 augusztusában Dessewffy Gyula vette át a Független Kisgazdapárthoz közel álló *Kis Újság* szerkesztését, s magával vitte Barankovicsot segédszerkesztőnek és a külpolitikai rovat vezetőjének. (Emellett ő szerkesztette az *Esti Kis Újságot* és *Az Ország Útját* is.) Ugyancsak 1939. október 1-jén indult a betiltott *Korunk Szava* utódaként a *Jelenkor*. Ennek is Katona Jenő volt a főszerkesztője, és a szerkesztőbizottság is változatlan maradt. A munkatársak között találjuk Almásy Józsefet, Nyéki (Klemm) Kálmánt, és természetesen Barankovics Istvánt is.

Egyházi engedéllyel megjelenhettek a náciellenes művek. Ezekből állított össze terjedelmes kötetet Almásy József *Katolikus írók új magyar kalauza* címmel, amely 1940 karácsonyán került a boltokba. Almásyt, aki ekkor a *Központi Szeminárium* vicerektora volt, Péterfy Gedeon egyetemi lelkész segédszerkesztőként támogatta. A kötethez *Hamvas Endre*, budapesti általános érseki helynök írt előszót. A 17 szerző közül mindössze három volt világi: Cavallier József, a *Nemzeti Újság* főszerkesztője, Katona Jenő, a *Jelenkor* szerkesztője és a *Magyar Nemzet* főszerkesztője, valamint Szekfű Gyula. A 14 klerikusból kettő szerzetes volt: Horváth Sándor domonkos és Sík Sándor piarista. A világi papok többsége Esztergomi főegyházmegyei volt, s mint ilyen, rendelkezett Serédi engedéllyel is.

A katolikus kalauznak az volt a jelentősége, hogy a figyelmes olvasó – elsősorban a katolikus klérus és értelmiség – számára egyértelművé

tette: a fasiszta eszmék és a belőlük következő politika összeférhetetlen a katolicizmussal. Ugyanakkor, bár inkább csak teoretikus jelleggel, de felvázolta egy valóban katolikus társadalomfelfogás és közéleti magatartás normáit is. Almásy itteni gondolatait továbbfejlesztve, önálló kötetben adta közre a keresztény politika bírálatát. A *tízparancsolat a közéletben* című könyve⁵⁵ heves támadásokat váltott ki a szélsőjobboldal részéről, és Serédi részint ezért felmentette Almásyt szemináriumai beosztásából.

A haladó katolikusok kivették részüket a zsidóüldözéssel szembeni küzdelemből is. A második zsidótörvény elfogadása után a konvertita *Kornfeld Móric* báró az 1939. őszi püspöki konferenciától kérte, hogy a katolikus konvertiták védelmére alakult *Magyar Szent Kereszt Egyesület* támogatására – amelynek egyházi elnöke a Serédi által kinevezett Almásy József, főtitkára Cavallier József volt – hozzanak létre egy klerikusokból és világiakból álló püspökkari bizottságot.⁵⁶ A konferencia résztvevői a bizottság megalakítására gróf *Zichy Gyula* kalocsai érseket kérték fel, aki azt szívesen vállalta. A bizottság tagjai lettek többek között Almásy József, Badalik Bertalan O. P., Baranyay Jusztin, Cavallier József, Eckhardt Sándor egyetemi tanár, P. Jánosi József S. J., Katona Jenő, Mészáros János volt budapesti érseki helynök, Molnár Kálmán egyetemi tanár, Slachta Margit, Schrotty Pál O. F. M., Varga Béla plébános, kisgazdapárti képviselő. A névsorból kitűnik, hogy a bizottságban a kereszténydemokraták voltak többségben.⁵⁷

A háborús években Barankovics és eszmetársai a maguk eszközeivel vettek részt a szellemi honvédelemben, a nemzeti függetlenségért és a demokráciáért folytatott küzdelemben. Szeffű Gyula cikket írt a *Népszava* elhíresült 1941-es karácsonyi népfrontos számába. A Hitler-ellenes erők összefogására Szeffű elnökletével alakult *Magyar Történelmi Emlékbizottság* felhívását, amely a *Népszava* 1942. március 1-jei számában jelent meg, aláírta Barankovics István, Katona Jenő, Parragi György és Varga Béla, így ők képezték annak „katolikus szárnyát”.

A napi politikától távolabb maradó haladó katolikus írók (a *Vigilia* köre) ezekben az években még határozottabban a francia neokatoliciz-

⁵⁵ ALMÁSY József: *A tízparancsolat a közéletben*. Budapest, 1942. – A könyv a katolikus egyházi cenzúra engedélyével (*nihil obstat* – semmi akadály) jelent meg.

⁵⁶ EPL Az 1939. október 3-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve. 19. pont.

⁵⁷ Uo. 1940. március 13-i konferencia jegyzőkönyve. 30. pont. A bizottság elnöke Zichy halála után, 1942-től báró Apor Vilmos győri püspök lett, aki a főpapok közül leginkább támogatta a kereszténydemokrata irányzatot.

mus felé orientálódtak és népszerűsítették eszméit. Ebben a franciás műveltségű Eckhardt Sándor és Rónay György járt az élen. A *Vigilia-könyvek* sorozatban jelent meg *Justh Béla* fordításában és szerkesztésében egy kötet, *Mi európaiak* címmel. „Az volt a célom, hogy a ma élő legjelentősebb európai szellemeket szólaltassam meg magyarul Európa válságáról és az európai kultúra jövőjéről” – írta az előszóban.⁵⁸ Akkor, amikor Európában már a fasizmus volt az úr, a magyar katolikusok *J. Maritain*, *J. Huizinga*, *G. Marcel*, *H. Belloc*, *G. Bernanos* és mások írásait olvashatták.

1943 elején Barankovics még közelebb került a *Magyar Nemzethez*, illetve a körülötte csoportosulókhöz. Ugyanis – mint utaltam rá – a napilap és *Az Ország Útja* szerkesztői, állandó munkatársai egyazon körből kerültek ki. *Az Ország Útja* 1943. január 1-jei impresszumában Desseffy és Barankovics mellett *Andorka Rudolf*, *Balla Antal*, *Bóka László*, *Gogolák Lajos*, *Joó Tibor*, *Tildy Zoltán* és báró *Wesselényi Miklós* szerepelt. A folyóirat utolsó száma 1943 májusában jelent meg, mert Barankovics május 20-tól a *Magyar Nemzet* felelős szerkesztője és kiadója lett. A Weiss Manfréd és a Chorin család pénzén kiadott, gróf Bethlen István, a legitimista gróf Sigray Antal és Szekfű Gyula által irányított lap a szellemi honvédelem hatékony eszköze volt. Barankovics szerkesztősége idején publikálta a lapban Szekfű a *Valahol utat vesztettünk* című sorozatát, amelyben kritikát mondott az egész ellenforradalmi korszakról.⁵⁹

Barankovics politikai nézeteinek alakulásáról sokat elárul, hogy 1943-ban ő fordította magyarra a neoliberais *Wilhelm Röpke Die Gesellschaftskrise der Gegenwart* című művét, amely Budapesten *A harmadik út* címet kapta.⁶⁰ Barankovics az előszóban proházkai stílusban írta: „Fordul a szél [...] Az emberiség újra a szellemtől várja a kiút megmutatását. Emelkedőben van a nagy gondolkodók népszerűsége és a gondolat tekintélye. Újra többen olvassák a Bibliát, a bölcelet nagy dokumentumait és a tudomány könyveit, mint a pártprogramokat és a szolgálati útmutatásokat. A parancskihirdetéseknél már kevesebben vannak jelen. *Igére szomjasak a lelkek.*”⁶¹

⁵⁸ Budapest, 1941. 6.

⁵⁹ A tanulmány sorozat 1943. november és 1944. január között jelent meg. Újra közölte SZEKFŰ Gyula: *Forradalom után*. Budapest, é. n.

⁶⁰ Az eredeti német kötet Zürich, 1942. Szó szerinti fordításban: „A jelen társadalmi válsága”.

⁶¹ Wilhelm RÖPKE: *A harmadik út*. 6.

A Keresztény Demokrata Néppárt létrehozása

A haladó katolikusok 1943-ban memorandumban fejtették ki Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás előtt, hogy ha az egyház és a katolicizmus a háború után is szerepet akar játszani, akkor szakítania kell a hatalommal, a hatalom mellett kompromittálódott keresztény párttal,⁶² és meg kell reformálnia önmagát. A feudális eredetű előjogokat elvetve, modern szociális programot kialakítva, megifjodva lépjen az új világba.⁶³ Miután a hercegprímás áldását adta a javaslatra, 1943. augusztus 26-án – a szintén jövőre készülők szárszói konferenciájával majdnem egy időben – a győri püspöki palotában Apor Vilmos megyéspüspök látta vendégül a konferenciára összegyűlt katolikus közéleti vezetőket, többségükben klerikusokat. A tanácskozáson az alaphangot a KALOT vezetői, elsősorban Kerkai Jenő szabták meg. A 23 résztvevő – akiknek névsorát nem ismerjük – szándéka egy új, korszerű, szociális és demokratikus keresztény párt alakítása volt.⁶⁴ Apor püspök ezt helyeselte, ám a püspöki kar többsége ragaszkodott a régi emberekhez és a működő, de jelentéktelenné vált régi keresztény párthoz. Kompromisszumos megoldásként megalakították a *Katolikus Szociális Népmozgalmat*, amelynek egyházi vezetője, inkább védnöke Apor, világi elnöke pedig Kovrig Béla szociológus, a kolozsvári egyetem ekkori rektora lett. A pártot „pótló” népmozgalom programjának kidolgozásával is őt bízta meg.⁶⁵ Az „igére szomjazó lelkek” ekkor el sem tudták képzelni, hogy milyen új „parancskihirdetések” várnak még a nemzetre 1944–1945 folyamán.

Az ország német megszállása után a *Magyar Nemzetet* betiltották, a közismerten náciellenes keresztény politikusok illegálisba kényszerültek. Az 1944. május végén létrehozott antifasiszta ellenállási szervezetnek, a *Magyar Frontnak* a keresztény mozgalmak is részesei lettek. A *Katolikus Szociális Népmozgalom* igazgatótanácsa gróf Pálffy József volt kormánypárti képviselőt, Apor püspök unokaöccsét bízta meg a Magyar Frontban való részvétellel. Az antifasiszta ellenállásba történő bekapcsolódást Serédi hercegprímás is jóváhagyta. Kovrig Béla 1944. ok-

⁶² 1937-től 1943-ig Egyesült Keresztény Párt, 1943–1944 folyamán Keresztény Néppárt.

⁶³ A memorandumot Almásy József fogalmazta. Ismerteti LÁSZLÓ T. László: Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez. III. Szellemi honvédelem. *Katolikus Szemle* (Róma), 1979/1. 16.

⁶⁴ ELMER István: A Keresztény Demokrata Néppárt, majd Demokrata Néppárt története (1944–1949). In: KOVÁCS K. Zoltán–ROSDY Pál (szerk.): *Az idők élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon 1944–1949*. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1996. 97.

⁶⁵ EPL 5993/1943.; LÁSZLÓ T. László: *Szellemi honvédelem*. Róma, 1980.

tóber 11-én kereste fel Esztergomban, és a magyar egyház feje hozzájárult az új, kereszténydemokrata párt megalakításához is.⁶⁶

A *Keresztény Demokrata Néppártot* a visszaemlékezők többsége szerint Budapesten, 1944. október 13-án, tehát a nyilas hatalomátvételt közvetlenül megelőzően alapították.⁶⁷ A megbeszélésen jelent voltak a KALOT és más hivatásrendi tömegszervezetek vezetői, *Varga László* ügyvéd, gróf Pálffy József és még bizonyára mások is. A résztvevők Pálffy-t választották meg a KDNP elnökének. Bejelentette csatlakozását *Közi-Horváth József* kereszténypárti katolikus papképviselő is. A pártelnök közölte, hogy „érintkezésbe lépett a haladó katolikusoknak a Gestapo elől bujkáló több vezéralakjával, akik szóban jelentettek be csatlakozásukat. Indítványára a gyűlés egyhangú szavazattal meghívta a rejtekben élő⁶⁸ Barankovics István szerkesztőt az új párt igazgató bizottságába. Ennek a lépésnek a szükségességét Pálffy azzal indokolta, hogy a Magyar Frontban szerzett tapasztalatai meggyőzték őt arról, hogy ott Barankovicsot tartják a haladó szociális katolicizmus igazi reprezentánsának, s ezért nehéz lenne [nélküle] a baloldal egyházellenes előítéleteit leszerelni és az új párttal kapcsolatban a »klerikalizmus« gyanúját eloszlatni. Majd Pálffy jelentette, hogy a szintén rejtekben tartózkodó Szekfű Gyula professzor, a neves történész felhatalmazta őt annak közlésére, hogy bár ő továbbra sem kíván semmiféle politikai pártba belépni, a keresztényszociális demokrácia eszméivel és célkitűzéseivel azonosítja magát.”⁶⁹

A kereszténydemokrata alternatíva: Barankovics és a Demokrata Néppárt, 1945–1947

Az 1945–1948 közötti négy év, sőt inkább a „fordulat évei”, az 1947–1948-as rövid időszak a magyar kereszténydemokrácia szárba szökkenésének és erőszakos felszámolásának hőskölteménye. Ebben Barankovics István – ahogy a pályatárs Varga László egy helyütt írja – a „politikai poéta”

⁶⁶ GERGELY JENŐ: A Keresztény Demokrata Néppárt előtörténete (1936–1944). *Műhely*, 1984/1. 3–22.

⁶⁷ Az alakulás pontos dátuma nem egyértelmű. Kovács K. Zoltán elfogadja Kovrig Béla közlését, hogy a dátum október 13. (Lásd *Félbenmaradt reformkor*. I. m. 163.) Ugyanezt fogadja el Elmer István (i. m. 99.) is. Nagy Töhötöm kéziratos naplója szerint viszont ez 14-én történt. (Lásd Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. 216. f. 4. doboz. Napló, 1944. október 22-i bejegyzés.)

⁶⁸ Barankovicsot a pasaréti ferences rendházban bűjtatták.

⁶⁹ Kovrig Béla kéziratos emlékiratát idézi LÁSZLÓ T. László: Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez II. A Keresztény Demokrata Néppárt létrehozása. *Katolikus Szemle* (Róma), 1978/2. 109.

volt.⁷⁰ Ez a minősítés a sikeres reálpolitikusok elismerése és a mártíromságot vállalók tisztelete közepette is dicséret. Prohászka, Ady és Szabó Dezső trombitáit a „politikai poéta” szólaltatta meg egy olyan korszakban, amikor üzenetük süket fülekre talált.

A pártalakulás körülményei már jelezték, hogy nem lesz könnyű a valóban hiteles kereszténydemokrata párt élete. Az alapítók elsősorban a hivatásrendi tömegmozgalmak bázisára – főként a félmillió KALOT-ra – akarták építeni a pártot. Ám a KALOT vezetői és aktivistái akarva-akaratlanul terhelve voltak a hivatásrendiségből adódó rosszemlékű politikai konzekvenciákkal. A baloldali politikai erők pedig egyenesen klerikálisnak és reakciónak minősítették őket – egyébként alaptalanul. Ugyanakkor a Barankovics–Szekfű-féle haladó katolikus irányzat, amelyhez elsősorban értelmiségiek tartoztak, nem rendelkezett tömegbázissal, nem volt sem mozgalmi kapcsolata, sem ilyen gyakorlata. A baloldal pedig őket tekintette a haladó keresztény közélet reprezentánsainak, kereszténydemokratáknak, akik elfogadják és magukévá teszik a bukott rendszer utáni demokratikus átalakulást. Úgy vélem, hogy e két irányzat kényszerű összeolvadása már magában hordta a későbbi ellentétet, majd a szétválást, illetve 1947–1948 folyamán a DNP-n belül a Barankovics-csoport és a tömegbefolyást biztosító, a Kisgazdapártból hozzájuk csatlakozó politikusok közötti véleménykülönbségeket.

A *Keresztény Demokrata Néppárt* nyílt színre lépésére, zászlóbontására 1945. január 21-én Szegeden került sor, ahova néhány KALOT-vezetőnek sikerült eljutnia és kapcsolatba lépnie a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronttal*. A párt első programját is itt és ekkor tették közzé; megfogalmazásában azonban Barankovicsék nem vehettek részt, hiszen még a bekerített Budapesten, illegálitásban tartózkodtak.⁷¹ A pártprogram preambulumban világnézeti alapként a keresztény istenhitet jelölték meg, amelyből az ember méltóságának tisztelete következik. A keresztényde-

⁷⁰ VARGA László: *Kérem a vádlott felmentését!* Youngstown, Ohio (USA), 1979. 74.

⁷¹ A KDNP-ről, a DNP-ről és Barankovicsról a fontosabb irodalom: IZSÁK Lajos: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985; KOVÁCS K. Zoltán–ROSDY Pál (szerk.): *Barankovics István öröksége. A modern magyar kereszténydemokrácia atyja*. (Tanulmányok.) Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1997; *Kereszténység és közélet. Tisztelgés Kovács K. Zoltán 75. születésnapjára*. (Tanulmányok.) Barankovics Akadémia Alapítvány, Budapest, 1999; KOVÁCS K. Zoltán–GYÖRGYEVICS Miklós (szerk.): *Híven önmagunkhoz. Barankovics István összegyűjtött írásai a kereszténydemokráciáról*. Barankovics Akadémia Alapítvány, Budapest, 2001; GERGELY Jenő: *Christdemokratie in Ungarn 1944–1949*. In: Michael GEHLER–Wolfram KAISER–Helmut WOHNOUT (szerk.): i. m. 464–482.; ERDŐDY Gábor–FAZEKAS Csaba: i. m.

mokrácia természetjogi filozófiájának centrumában az emberi személyiség tiszteletben tartása állt. Ez az elvi alap megfelelt a Maritain által képviselt integrális humanizmusnak. A világnézeti alapból közvetlenül következett a munka és a munkás értékelése, a magántulajdon védelme, a családi élet szentségének őrzése, az otthon szeretete és a haza szolgálata.⁷²

A konkrét követelések összhangban álltak a korabeli nyugat-európai kereszténydemokrácia céljaival – a sajátos magyar körülményekre adaptálva. A KDNP elsősorban a politikai demokrácia mellett kötelezte el magát: az egyesülési, gyülekezési, szólás- és sajtószabadság, az általános, egyenlő és titkos választójog, a személy és vagyónbiztonság mellett. „A Néppárt szembehelyezkedik minden olyan politikai irányzattal, mely a nép sorsát szabadsággellenes módon a nép nélkül vagy népellenesen szándékozik intézni, de elítéli a szabadosságot is, mely a társadalmi élet alaptörvényeinek rombolását megengedettnek tartja” – olvasható a programban.⁷³ A kereszténydemokrácia tehát szembehelyezkedett mind a diktatórikus-autokratikus, mind pedig az – úgymond – szélsőségesen liberális hatalomgyakorlással.

A gazdasági demokrácia megvalósulása érdekében ők is messzemenő földreformot sürgettek, a bérből és fizetésből élőknek, a munkásságnak pedig a tisztas megélhetést – az emberi személyiség önmegvalósítását – biztosító bérezést. A demokrácia feltételének tartották az önkormányzatiság, az autonómiák megerősítését és kiépítését mind a közigazgatásban, mind a szakmai érdekvédelemben (kamarák). A „magyar műveltséget” a társadalom minden tagja számára elérhetővé kívánták tenni, összhangba hozva az egyetemes kultúrát és a nemzeti jelleget. A KDNP politikájának célja a közjó biztosítását szolgáló igazságosság elérése volt, amelynek alapja a keresztény felebaráti szeretet.

A párt Budapest felszabadulása után, 1945. február 27-én tartotta első vezetőségi ülését, ahol Pálffy megerősítették az elnökségben, és Barankovics Istvánt megválasztották főtítkárnak. Az ő fentebbiekben ismertetett politikai hitvallása lehetővé tette, hogy ne a politikában megszokott jobb- vagy baloldaliság mentén alakítsa programját, hanem a kereszténydemokrata értékek szerint. Ez a belpolitikában a szociális demokráciát, a gazdaságpolitikában a szociális piacgazdaságot, a külpolitikában pedig a finn típusú semlegességet jelentette. Az ilyen politikát magáévá tehette mindenki, aki – leszámolva az 1945 előtti keresztény politika hibáival és tévedéseivel, de vállalva annak pozitív örökségét –

⁷² A programot közli BALOGH Sándor–Izsák Lajos: i. m. 14–16.

⁷³ Uo. 15.

egy korszerű, ám szociálisan érzékeny és a nemzeti érdekeket az európaisággal összhangban valló demokráciában hitt.

Ezt a programot a legtudatosabban és egzakt módon a Barankovics köré tömörülő katolikus értelmiségi csoport vállalta: *Bálint Sándor*, a szegedi egyetem professzora; Eckhardt Sándor budapesti egyetemi tanár, Mihelics Vid szociológus professzor, Rónay György irodalmár-szerkesztő; a mozgalmakból, elsősorban a KALOT-ból jövő Kerkai Jenő és *Varga László* jezsuita páterek, a világiak közül *Farkas Sándor*, *Kovács K. Zoltán* vagy *Ugrin József*. A magas egyházi hierarchiában is akadtak, akik rokonszenveztek ezzel a programmal, ámde magának a püspöki karnak, és elsősorban Esztergomnak kezdetől fenntartásai voltak.⁷⁴ A kereszténydemokrácia nem fordulhatott nyíltan szembe az egyház(ak)kal, ha meg akarta őrizni keresztény mentalitását. A hierarchia viszont idegenkedve fogadta azt a törekvést, hogy az egyháztól függetlenül, emancipálódva annak gyámkodása alól, autonóm módon maga határozza meg politikáját.

1945 tavaszán nyilvánvalóvá váltak az ellentétek Pálffy pártelnök és Barankovics főtitkár között, ami mögött politikai és taktikai nézetkülönbségek álltak. A baloldal a pártelnököt a régi keresztény politika reprezentánsának tartotta, míg a főtitkárt – demokratikus újságírói múltja, széles látóköre és személyes kapcsolatai miatt is – elfogadta. (Tovább élezi majd az ellentéteket az új esztergomi érsek, *Mindszenty József* ki-nevezése is.) 1945. március vagy április folyamán – pontosan nem datálható időpontban – a Keresztény Demokrata Néppárt nevéből elhagyták a „keresztény” jelzőt.⁷⁵ A magát *Demokrata Néppártnak* (DNP) nevező kereszténydemokrácia mibenlétén ez nem jelentett változást, ám formálisan utalt a vallástól és egyháztól való függetlenségére. A püspöki kar május végi értekezletén először jelent meg Mindszenty, még mint veszprémi püspök, és azt javasolta, hogy az egyházi vezetés a Kisgazdapárt támogatása mellett foglaljon állást. *Czapik Gyula* egri érsek viszont a DNP támogatását javasolta. Ezt végül is azzal a feltétellel fogadták el, hogy Pálffyt erősítsék meg a DNP elnökeként is.⁷⁶ A DNP májusban tar-

⁷⁴ Máig sem írta meg senki, mi volt az oka annak, hogy Mindszenty bíboros nemcsak a Barankovics által képviselt politikát utasította el, hanem leplezetlen ellenszenvet, sőt gyűlöletet tanúsított a főtitkár személye iránt is.

⁷⁵ A szakirodalom a dekrisztianizálódás jelenségét a „C” elhagyásának nevezi.

⁷⁶ EPL Püspökkari konferenciák jegyzőkönyvei. 1945. május 24. Közli BEKE Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozáások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XIV. Sorozatszerk.: Gabriel ADRIÁNYI. Argumentum, Köln–Budapest, 1996. 40. napirendi pont, 49–50.

tott intézőbizottsági ülésén azonban megvonták a bizalmat Pálffytól, és Kerkai páter javaslatára Barankovicsot tették meg a párt első emberének; ő azonban nem elnökként, hanem főtítkárként vezette a pártot annak egészen 1949. februári feloszlatásáig.⁷⁷ A párt kettészakadását ekkor Mindszenty azzal próbálta megakadályozni, hogy a kisgazdapárti *Sulyok Dezsőt* kérte fel a párt elnökének, aki azonban elzárkózott ettől. Így 1945. május végére a DNP kettészakadt.

Az őszi fővárosi községi és a nemzetgyűlési választásokon mindkét irányzat indulni akart. A Pálffy elnökletével működő DNP-hez csatlakoztak a volt kereszténypárti politikusok, így Közi-Horváth József, a feloszlott keresztény szervezetek és egyesületek vezetői, a keresztényszocialista szakszervezetek elnöke, *Tobler János*, és a *Szociális Testvérek Társaságának* főnöknője, Slachta Margit. Barankovicsékat viszont az ekkor még működő, és továbbra is jelentős falusi befolyással rendelkező KALOT, a jezsuiták és a helyi klérus többsége támogatta. A választásokon való induláshoz a Barankovics vezette DNP kapott engedélyt.

A Demokrata Néppárt programját Barankovics István az 1945. szeptember 25-i budapesti nagygyűlésen ismertette. Szólt a kereszténydemokrácia mibenlétéről, céljairól és a konkrét teendőkről. Abból indult ki, hogy „a *Néppártnak* nincsen múltja, hiszen mindeddig sem a hatalom kialakításának, sem gyakorlásának felelősségében még közvetve sem osztozott”.⁷⁸ Nem csupán elhatárolódott az 1945 előtti politikai katolicizmustól, hanem élesen elítélte az 1920-as évek „álkeresztény” politikáját. Úgy vélte, hogy a forradalmak negációs politikájának visszahatásaként degradálódott kurzussá a keresztény politika. „A nagy és tiszta elvi program egy-két magányos szellem kincse maradt”, mint amilyen Giesswein Sándor vagy Griger Miklós volt.

A párt célja „a kereszténységnek egy, a lehető leggyökeresebb demokratikus átalakulást akaró, a legszélesebb szociális igazságosságot és a legbiztosabb emberi jogot kívánó politika képviselése”.⁷⁹ Elvi programja a természetjog érvényesítése. Az emberi természetbe beírt isteni törvények megszabják az ember alapvető jogait és kötelességeit. „A természetjog tehát nem egyéb, mint az emberiségnek a Teremtő által adott örök alkotmánya” – mondta Barankovics.⁸⁰ Az ebből következő pozitív jogok: a személyiség szabadsága, minden ember joga az élethez, a tanuláshoz, a

⁷⁷ ELMER István: i. m. 103.

⁷⁸ BALOGH Sándor–IZSAK Lajos: i. m. 73.

⁷⁹ Uo. 75.

⁸⁰ Uo. 77.

munkához, a szólásszabadsághoz, a vallásszabadsághoz. Az állam kötelessége ezeket biztosítani, megvédeni és megvalósulásukat előmozdítani.

A DNP főtitkára részletesen kifejtette, mit értenek kereszténydemokrácián. „A demokrácia hitvallói vagyunk. Mégpedig nemcsak a politikai, hanem a gazdasági és a társadalmi demokrácia hitvallói is.” Mit jelent a politikai demokrácia? „Az a demokrácia, amelynek mi hitvalló harcosai vagyunk, a nép valóságos önkormányzatát jelenti, a parlamentáris rendszer formájában. A demokrácia a mi szemünkben az a kormányforma, amelyben választottjai útján maga a nép hozza a törvényeket, és hatékony szervek és alkalmas eszközök útján ugyancsak maga a nép ellenőrzi a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat, hogy ezek se az isteni törvényeket, se a természetjogot, se az írott törvényeket meg ne sértsék. Ebben a demokráciában a többség kormányoz ugyan, de a kisebbségnek mindig megmarad szabad véleménynyilvánítási és szervezkedési joga, hogy a törvényes eszközök fölhasználásával többséggé nőhessen [...] Nem lehet demokráciáról beszélni ott, ahol a többség elnyomja a kisebbséget, még kevésbé ott, ahol a kisebbség uralkodik a többségen. A demokrácia sem a megfélemlítés, sem a terror eszközeit nem alkalmazhatja, mert abban a pillanatban nyílt vagy palástolt diktatúrává változik. A kereszténydemokrácia a három hatalmi ágazat – a törvényhozó, a végrehajtó és bírói hatalom – szigorú szétválasztására, valamint a minden politikai befolyástól mentes közigazgatásra és a bíráskodásra törekszik.”⁸¹

A politikai demokrácia megteremtése nem lehetséges gazdasági és társadalmi demokrácia nélkül. „A gazdasági demokrácia nem egyéb, mint a demokratikus életformában élő nép helyes szociális és gazdasági rendje – mondta Barankovics. – Az új gazdasági és szociális rend helyes megteremtésére a természetjog, az evangéliumi erkölcsi szabályok és a nagy szociális és demokratikus pápák világkiáltványai és nyilatkozatai adják meg azt az útmutatást, amelyhez mi is tartjuk magunkat. Ezeknek az útmutatásoknak lényege, hogy a gazdasági élet egyetlen igazi célja maga az ember [...] Az állam joga és kötelessége ennek az alapvető természetjognak érvényesülését az igazságosság szellemében biztosítani.”⁸² A magántulajdon hívei („jelszavunk nem az, hogy tulajdona ne legyen senkinek, hanem az, hogy tulajdont mindenkinek”), de a tulajdonjognak a közjó érdeke, annak érvényesítése határt szab. „Ezért nemcsak helyeselni, hanem alkalmas időben kifejezetten követelni is fogjuk a magánja-

⁸¹ Uo. 79. – A továbbiakban Barankovics megismételte az 1945. januári politikai program konkrét követeléseit.

⁸² Uo. 83.

vak köztulajdonba vételét, amelyeknek szocializálását a közjó parancsolóan megkívánja.”

A társadalmi demokrácia megteremtésében a Demokrata Néppárt fel fogása számos ponton érintkezett a baloldaléval: a DNP egyetértett a demokratikus földreformmal, a stratégiai fontosságú ágazatok, üzemek államosításával, a közigazgatás átalakításával, a Szovjetunióval való különleges viszony szükségességével, sőt a köztársasági államforma megteremtésével is. Elfogadták az állam és az egyházak szétválasztásának szükségességét, a „szabad egyház a szabad államban” elvének érvényesítését, ám határozottan követelték az egyházak működési szabadságának és a vallásszabadságnak maradéktalan biztosítását.⁸³

A programadást követően a párt mégsem indult a választásokon. Ennek okai között említhető a felkészülési idő rövidege, a választási agitációhoz nélkülözhetetlen eszközök, elsősorban a napisajtó hiánya, a párt országos megszervezésének elmaradása. Valószínűleg a pártban is azok voltak többségben, akik úgy vélték, hogy a baloldallal szemben fontosabb a polgári összefogás biztosítása a Független Kisgazdapárt keretei között, mint a kereszténydemokraták önálló erőpróbája. Végül is a DNP jelöltjei kisgazda listán indultak, és két mandátumhoz jutottak: Bálint Sándor és Eckhardt Sándor került a nemzetgyűlésbe, ahol azonban bejelentették, hogy ők a törvényhozásban a Demokrata Néppárt képviselőiként vesznek részt.

A Kisgazdapárt nagy győzelmét a hercegprímás és a hatalommal való együttműködést ellenzők arra is felhasználták, hogy még határozottabban szálljanak szembe Barankovicsékkal. A DNP 1945 novembere után a közéletben valóban csak ritkán hallatott magáról. 1946 nyarán vezetői az egyes püspökökhöz intézett bizalmas memorandumban ismertették politikájukat és fejtették ki a kereszténydemokrácia lényegét. 1946. július 16-i keltezéssel Barankovics István főtítkár, Bálint Sándor és Eckhardt Sándor nemzetgyűlési képviselők aláírásával az akkori katolikus püspöki kar valamennyi tagjának – a hercegprímás kivételével – megküldték az „igazoló jelentésnek” is minősíthető dokumentumot. A terjedelmes iratban áttekintették a magyarországi keresztény politika múltját és jelenét, felvázolták annak nemzetközi összefüggéseit, és válaszoltak a főként Esztergomból elhangzott bírálatokra.⁸⁴

Figyelmet érdemel, hogy ebben a bizalmas iratban Barankovicsék a publikussá vált nyilatkozataikhoz képest határozottabban elmarasztal-

⁸³ Uo. 86.

⁸⁴ Váci Püspöki Levéltár. 3665/1946. Közli GERGELY Jenő: A Demokrata Néppárt „igazoló jelentése” a Mindszenty hercegprímással keletkezett konfliktusról. *Századok*, 1995/5–6. 761–780.

ták a Horthy-korszak „álkeresztény” politikáját. A kereszténydemokrata párt politikáját csak az alapvető és befejezett tények figyelembe vételével tartották reálisnak. Ilyen tények voltak Jalta, a jelenlévő szovjet csapatok, a baloldali erők növekvő hatalmi pozíciói, a köztársaság kiiktatása, az államosítások stb. Nemzetközi téren pedig Barankovics a francia kereszténydemokráciát, *Robert Schumann* pártját, az MRP-t⁸⁵ tekintette példaképnek.

Véleményünk szerint ez a dokumentum történelmi jelentőségű, és tanulsággal szolgálhat(na) a mindenkori keresztény pártoknak. Bizonyos taktikai, napi kérdésekben a nézeteltérések politika és egyház között természetesen lehetnek. Barankovicsék azonban itt rámutattak a lényegre, arra a kritériumra, amely nélkül tartósan eredményes keresztény politika nincs. Szerintük elfogadhatatlan, ha „az Egyház hierarchiája nem csak hit, erkölcs és egyházfegyelem dolgaiban, hanem a politikai tevékenység körében is *közvetlen hatalmat* akarna gyakorolni a hívei felett”.⁸⁶ A hívők nagykorúságának elismerése nélkül nem lehetséges korszerű kereszténydemokrácia. Ez az üzenet arról is szól, hogy Mindszenty bíboros hercegprímás direkt módon, közvetlenül kívánt beleszólni a keresztény párt politikájába is. Vagy más oldalról közelítve meg a kérdést: az ilyen, közvetlen egyházi irányítást el nem fogadó politikát nem tartotta kereszténynek.⁸⁷ Mindebből pedig az is következett, hogy maga az egyház és annak vezetése tart igényt a közvetlen politikai cselekvésre és véleményformálásra – amit a bíboros nem egy alkalommal meg is tett.

A főpásztoroknak megküldött memorandumban Barankovics és társai azt is elmondták, hogy ők miként látják a magyarországi keresztény politika alternatíváit. „A ma csakugyan a jövővel terhes – olvashatjuk a Barankovics által fogalmazott memorandumban. – Úgy látjuk, hogy a keresztény politika Magyarországon megint válaszúton van. Egyszer, a húszas évek elején már rosszul választott, amikor a tömeghangulat csábításának engedve [...] a népszerűbb, hirtelen a hatalomhoz vivő, friedrichistváni-halleristváni útra lépett;”⁸⁸ a tömeg indulati programjával vizezte fel a keresztény programot; elalkudta a kor szociális és demokratikus követelményeit, negatívumokba torkollott, s végül rövid és

⁸⁵ *Mouvement Republicaine Populaire* – Köztársasági Népi Mozgalom.

⁸⁶ Uo. 765.

⁸⁷ A hercegprímás nyilatkozataiban vagy a püspökkari konferenciákon is mindig idézőjelbe tette a „haladó” katolikusok katolicitását.

⁸⁸ A „keresztény kurzus” két legismertebb politikusa a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke, Friedrich István (miniszterelnök 1919. augusztus 7.–1919. november 24.), illetve a keresztényszocialista Haller István (propaganda-, majd kultuszminiszter, egy ideig a KNEP elnöke).

dicstelen kurzussá züllött. A húszas években a keresztény politika nem tudott megmaradni a hosszabb, de biztosabb és állandóbb sikerrel kecsgetető giessweinsándori úton. Most újra választania kell a tömeghangulatot megnyergelő, a tényekkel nem számoló, tünékeny népszerűség, illetve a gyökeres szociális és demokratikus átalakulást akaró keresztény politika között [...] Mi, akik már tegnap is elkésett reformnak láttunk volna egy valódi földreformot és egy mélyreható társadalmi és gazdasági átalakulást, nem a pillanatnyi népszerűségnek útját kerestük.”⁸⁹

Barankovics tehát a keresztény kurzussal szemben a Giesswein Sándor által képviselt „evangéliumi szocializmust” és kereszténydemokráciát fogalmazta újra az 1945 utáni „rendszer váltás” során. Ebben a konfliktusban a püspöki kar felsorakozott a hercegprímás mögé. Az 1946. szeptember 6-i konferencián úgy foglaltak állást, hogy „a püspöki kar tagjai egyenként ne válaszoljanak a hozzájuk intézett Barankovics-levéltre”.⁹⁰ A püspöki kar, és főként a hercegprímás a Sulyok-párt támogatása mellett foglalt állást, ám annak megszűnése után továbbra is nyitott kérdés maradt, miként viszonyuljanak a kereszténydemokratákhoz.

A kereszténydemokrácia sikerei, 1947

Az 1947. augusztus végi országgyűlési választások előtt jelentősen átrendeződött a „polgári oldal” politikai spektruma. A Kisgazdapárt látványos szétverése-széthullása során a párt tömegei választhattak: az inkább nemzeti és kimondottan polgári politikát igénylők a Pfeiffer-párthoz csatlakozhattak; a vallásos és főként katolikus kisgazda szavazók – elsősorban a Nyugat-Dunántúlon – viszont közelebb álltak a kereszténydemokráciához, s már a Kisgazdapárton belül is markáns irányzatot képeztek. Ők a DNP-hez csatlakoztak, biztosítva ezáltal annak jelentős tömegbefolyását. Így a választások előtti DNP három alkotóelemből tevődött össze: a Barankovicshoz kötődő értelmiségi csoportból, az ekkor már feloszlott, volt hivatásrendi mozgalmakban szocializálódott katolikus gazdákból, dolgozókból, alkalmazottakból, és végül a Kisgazdapárt kereszténydemokrata irányzatából.⁹¹

A püspöki kar a fentiek ellenére sem foglalt állást a DNP támogatása mellett. A párt támogatását a hercegprímás a következőktől tette füg-

⁸⁹ Uo. 775–776.

⁹⁰ EPL Püspökkari konferenciák jegyzőkönyvei. 1946. szeptember 6. Közli BEKE Margit: i. m. 7. napirendi pont, 144.

⁹¹ GERGELY Jenő: A Demokrata Néppárt alkotó elemei. In: *Kereszténység és közélet*. I. m. 165–173.

gővé: ha Barankovics lemond a főtítkárságról; a párt lapjának, a *Hazánk*nak a szerkesztőbizottságát a hercegprímás nevezi ki; a párt vezetésének 40%-át Barankovics, 60%-át Mindszenty hívei közül választják; a párt minden, a világnézetet érintő kérdésben a püspöki kar irányítását követi; és végül, a DNP tanácsadóját Mindszenty nevezi ki.⁹² Ezek a feltételek nyilván elfogadhatatlanok voltak a kereszténydemokrata pártnak. A „büntetés” nem is maradt el. Az 1947. július 25-i püspöki konferencia után, a soron lévő választások előtt, a hívekkel azt az iránymutatást közölték, hogy szavazatukat sorrendben – a helyi viszonyoktól függően – a következő pártokra adják: 1. *Keresztény Női Tábor (Slachta)*, 2. *Pfeifferék*, esetleg a *Polgári Demokrata Párt*, 3. *Barankovics Néppárt*, 4. *Kisgazdapárt*.⁹³ A hercegprímás pedig még a katolikus sajtóban is azt üzent a választóknak, hogy a kereszténydemokraták „a magyar katolicizmus meghatalmazott képviselőjének tekintik magukat [...] minden alap nélkül”.⁹⁴

A hercegprímás által kikényszerített állásfoglaláshoz képest azonban a legtöbb püspök a saját egyházmegyéjében, a szerzetesrendek egyes ismert tagjai, s főként a lelkészkedő alsópapság a választási agitáció során és a választások idején a Demokrata Néppártot támogatta. A párt népszerűsége lemérhető volt az 1947. augusztus 10-én Győrött tartott nagygyűlésén is, ahol több tízezer ember jelent meg, és hallgatta a főtítkár új zászlót bontó programbeszédét.⁹⁵

Barankovics abból indult ki, hogy a Demokrata Néppárt világnézeti párt, s ennek a világnézetnek a középpontjában a keresztény állameszme áll. „A keresztény állameszme nem egyéb, mint a testből és lélekből álló ember földi tökéletesedését szolgáló államnak eszméje. A keresztény állameszme szerint az állam nem öncélú, hanem közvetlenül embercélú intézmény. A keresztény állameszme legalapvetőbben azt a felfogást nyomatékolja, hogy az állam legvégső hivatása az emberi személy földi tökéletesedésének előmozdítása, amelyet elsősorban a közjó megvalósítása által köteles munkálni. A közjó pedig, amelynek megvalósítása az állam kötelessége, nem egyéb, mint a társadalom egységének, igazságos renden alapuló békéjének és az emberek, valamint a család, a nép, a nemzet, a társadalom fejlődési lehetőségeinek biztosítása. Az em-

⁹² Izsák Lajos: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949*. I. m. 94.

⁹³ EPL Püspökkari konferenciák jegyzőkönyvei. 1947. július 25. Közli BEKE Margit: i. m. 2. napirendi pont, 220.

⁹⁴ *Új Ember*, 1947. június 30. Idézi ELMER István: i. m. 107.

⁹⁵ Közli BALOGH Sándor–Izsák Lajos: i. m. 147–165.

ber [...] szabadságjogait az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, de annyiban köteles is korlátozni és szabályozni, amennyiben ezt a közjó, vagyis a társadalom egysége, békessége és fejlődésének érdeke megköveteli. A keresztény állameszme szerint az állam hivatása az emberi személyek földi tökéletesedésének előmozdítása a közjó megvalósítása által.”⁹⁶

A párt főtitkára azt is meghatározta, hogy mit jelent a DNP világnézeti jellege: „A Néppárt világnézeti párt, de nem egyházi és nem felekezeti párt. Nem vagyunk egyházi párt, sem abban az értelemben, mintha akár titokban, akár nyíltan valamelyik keresztény hitvallás papjai szabnák meg politikai programunkat és magatartásunkat, sem abban az értelemben, mintha mi az egyház nevében és tekintélyével akarnánk híveket toborozni...” A kereszténydemokrácia interkonfesszionálisan keresztény, s világnézete a kereszténység mint olyan. „Mi programunkat és egész közéleti tevékenységünket a keresztény világnézet alapjára helyezzük – mondta Barankovics. – A kereszténység nemcsak dogmahitet jelent, hanem világnézetet, részleteiben kidolgozott kulturális szemléletet és társadalomtudományt is, amely a maga sajátosságainak gyakorlati érvényesítését kívánja.”⁹⁷ Ez utóbbin nyilván a keresztény szociális és politikai doktrínát értette, amely a kereszténydemokráciának is az elvi alapja.

Barankovics ismételten kifejtette, hogy a kereszténydemokraták mit is értenek a politikai demokrácián. „Politikai eszményképünk *a szabadság és egyenlőség elvű demokrácia*, amely a népi önkormányzatokon keresztül valósul meg, és a parlamentáris demokratikus kormányformában csúcsosodik ki. A demokrácia a nép olyan valóságos önkormányzata legyen, amelyben a nép, a törvényhozó testület és a végrehajtó és bírói hatalom feltétlenül tiszteli a természetjogot és az isteni törvényeket.”⁹⁸ Ez a fajta demokráciafelfogás a nép valóságos önkormányzata nélkül nem tartotta lehetségesnek a demokrácia kiteljesedését, azaz egyesítette az önkormányzatiság, az autonómia elvét a parlamentarizmussal.

A szabadság- és egyenlőség-elvű demokrácia magyarországi megvalósulása érdekében Barankovics konkrétan követelte, hogy az állami élet súlypontja kerüljön vissza a törvényhozásra; ténylegesen működjön a községek, városok és megyék választott autonómiája; teremtsék meg a közigazgatás demokratizmusát; állítsák fel az alkotmánybíróságot; alkossanak törvényt a személyi szabadság védelméről. Ami az egyházpo-

⁹⁶ Uo. 147–148.

⁹⁷ Uo. 149–150.

⁹⁸ Uo. 153.

litikát illeti, helyeselte az állam és az egyházak szétválasztását, a szeparációt, és egyúttal sürgette az Apostoli Szentszékkal a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását. Kívánta, hogy biztosítsák az egyházak iskolaállítási és tanszabadságát, a földbirtok kivételével kárpótolják őket az elkobzott javakért, s végül engedélyezzék a demokráciába illeszkedő, ám betiltott keresztény egyesületek működését.

A már korábban is szorgalmazott gazdasági demokráciát Barankovics Győrött elsősorban a nagytőke ellenében tartotta szükségesnek. „Monopolkapitalizmus helyett az evangéliumi szellemben tökéletesített szocializmust” akarunk – jelentette ki a nagygyűlésen.⁹⁹ A kitétel Giesswein „evangéliumi szocializmusára” rímelt, s a piactudományt csak hatékony szociális háló megalkotásával tartotta elfogadhatónak. Konkrétan újólágy egyetértett egyes nagyüzemek, a stratégiai ágazatok államosításával, de egyúttal szorgalmazta a kisbirtokosok, a kisiparosok, a kisüzemek védelmét, amelynek hatékony eszközének tartotta a szövetkezetet.

A társadalmi demokrácia megvalósítása érdekében javasolta a társadalmi alkotmány kidolgozását és elfogadását. Ennek erkölcsi alapja az igazságosság érvényesítése, az emberi jogok védelme, a közigazgatási önkormányzatok demokratikus kiépítése és működése. Alkotóelemei az autonómiával rendelkező kamarák és a szakszervezetek, amelyek jogállását törvényben kell tisztázni és garantálni. A kereszténydemokraták figyelmét mutatja a munkásság iránt, hogy ugyanide sorolták az üzemi alkotmányosságot, az üzemi demokráciát és a közjával összeegyeztethető sztrájkjogot is.

Barankovics István 1947-ben sem a hatalomhoz vezető pillanatnyi népszerűséget kereste, ám a hatalom így is meglepően közel került hozzá. A választójogtól megfosztott százazrek voksait elsősorban tőle vették el, s a közismert kékcédulás választási csalás kellett ahhoz, hogy a kereszténydemokrata párt a második helyre szoruljon. (A DNP 824 259 szavazattal 60 mandátumhoz jutott.) Legnagyobb polgári ellenzéki pártként így kifejezésre juttatta: az ország lakosságának legalább a fele nem a „népi demokráciának” nevezett szocializmusra, hanem a polgári demokráciára szavazott. Az 1947-es választási sikert követően a kereszténydemokrácia az országgyűlésben a készülő totális kommunista diktatúra alternatívájaként volt jelen, ám ezt nemcsak a belső hatalmi viszonyok, hanem elsősorban a szovjet katonai jelenlét tette irreálissá. Barankovics és a frakció tagjai minden napirendre tűzött kérdés vitájában kifejtették bírálatukat, és ellenzékként megfogalmazták saját megoldási javaslataikat.

⁹⁹ Uo. 159.

A pártfőtitkár politikai szereplései közül az iskolák államosítása körüli parlamenti beszédét tartjuk az egyik legfontosabbnak. Ebben olyan elvi kérdéseket tisztázott, amelyek mindig is irányadók az egyén – család – társadalom és az egyház kapcsolatrendszerét illetően, konkrétan a nevelés kérdésében. 1948. június 16-án a kisebbségi (ellenzéki) vélemény előadójaként lépett fel a közoktatás állami monopóliuma ellen. Abból indult ki, hogy bár az oktatás-nevelés közügy (a *Ratio Educationis* óta „köz-oktatás”), de nem kizárólagosan az. „A nevelést mindig valamely közösség végzi el – mondta Barankovics. – Az ember beleszületik a családba, és ez az első nevelő közösség. De a keresztény ember a családon és a társadalmon kívül még egy harmadik társaságba is beleszületik, és ez a harmadik társaság az Egyház [...] Ezért a nevelés a három társaság közül egyikre sem tartozik kizárólagossági hatalommal, hanem mind a három közösségnek, a családnak, a társadalomnak és az Egyháznak közös joga és kötelessége. Ebből pedig szükségszerűen az következik, hogy egy helyes nevelés érdekében a nevelés egész területén mindhárom közösségnek egymást kiegészítve és egymással összhangban kell működni.”¹⁰⁰ A keresztény természetjogi érvelésből következett iskolapolitikai konklúziója, amelynek a polgári demokráciában érvényre kell jutnia: „...a egyes világnézetű államban a szülők természetjogának, az Egyház jogának és az állam jogának egyedül az a megoldás felelhet meg, ha mindenütt és minden fokban van állami és hitvallásos iskola, az állam valamennyi világiakat nevelő iskola és nevelőintézet felett a közjával indokolható felügyeleti jogot gyakorol, a költségeket pedig a tanulók számaránya szerint viseli. Mi ilyen megoldásra törekszünk” – szögezte le Barankovics.¹⁰¹

1948 nyaráig Barankovics még talán bízott abban, hogy a „népi demokráciában” helye van vagy lehet az általa képviselt kereszténydemokráciának. Az időnyeresre és a hosszú távú jövőre tekintő, elvi síkon mozgó, de a reálpolitikai körülményekkel számoló, differenciált álláspontot igyekezett elfogadtatni a párt képviselőcsoportjával is. E törekvésében elsősorban Eckhardt Sándor, Bálint Sándor, Farkas György, Keresztes Sándor, Mihelics Vid, Rónay György és Ugrin József támogatták. Tulajdonképpen ők képezték a DNP valóban kereszténydemokrata szárnyát. A pártban vezető szerephez jutó jogászok, a helyi közéletben mozgó, főként volt kisgazdapárti politikusok viszont a közvélemény nyomásának engedve merevebb magatartást tanúsítottak, egyetértve és követve a her-

¹⁰⁰ Az 1947. évi Országgyűlés Naplója. IV. k. 1948. június 16. Újabbban közli Kovács K. Zoltán–GYORGYEVICS Miklós (szerk.): *Híven önmagunkhoz*. I. m. 397.

¹⁰¹ Uo. 404.

cegprímás „nemzeti ellenállási” politikáját.¹⁰² A kétféle politikai irányzat között nemcsak taktikai különbségek voltak, hanem elvi ellentétek is.

A végjáték

A kommunista diktatúra totálissá válása 1948 nyarán és őszén minden ilyen reményt szertefosztatott. A néppárti képviselők egy részének üldözése, mandátumától való megfosztása, Mindszenty bíboros letartóztatása 1948. december 26-án, a DNP működésének teljes ellehetetlenülése egyértelművé tette, hogy a körülmények megváltoztak. Rádásul Barankovics számára személy szerint is újabb csapdát jelentett Rákosi cinikus terve: a korábbi nyilvánvaló politikai szembenállást kihasználva Barankovicsot fel akarták használni a készülő Mindszenty-perben mint a bíborossal szembeni politikai vádak koronatanúját. „Cserébe” kilátásba helyezték, hogy az alakuló *Hazaifias Népfrontban* – ha nem is a DNP – egyes baloldalinak tartott kereszténydemokrata politikuskok mint egyének helyet kaphatnak. Barankovics azonban az ilyen útitárs-szerepre nem volt hajlandó.

A szabolcsi magyar parasztságához kötődő Barankovics soha nem akart emigrálni. Nem az ő nézetei változtak meg 1949 elejére, hanem a körülmények. A Mindszenty-per kezdete¹⁰³ előtti napon, 1949. február 2-án, az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége éppen kiutasított titkárának kocsján *Jánosi József* jezsuita páter és *Blaskó Mária* író-nő társaságában Ausztriába menekült.¹⁰⁴ Még aznap nyilatkozatban közölte a sajtóval, hogy már távozása előtt bejelentette a Demokrata Néppárt feloszlását. Erről szóló levele 1949. január 1-jén kelt, és azt átadta az országgyűlés elnökének. A DNP „politikai bizottságának” itthon maradt és szabadlábban lévő tagjai február 4-én határozatban mondták ki a párt feloszlását. Az országgyűlés a párt megszűnését 1949. március 10-i ülésén tudomásul vette.¹⁰⁵ Ezzel az aktussal a magyarországi kereszténydemokrácia nemcsak politikailag, hanem jogilag is négy évtizedre megszűnt létezni.

¹⁰² KOVÁCS K. Zoltán: A Demokrata Néppárt küzdelme az országgyűlésben és a közéletben (1947–1949). In: *Félbenmaradt reformkor*. I. m. 232. (Felsorolja a Mindszenty-vonal híveit is.)

¹⁰³ A Mindszenty-per 1949. február 3–8. között zajlott le a Budapesti Népbíróság különtanácsa előtt. Lásd GERGELY Jenő: *A Mindszenty-per*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2001.

¹⁰⁴ Bár forrással nem tudjuk alátámasztani, ez nemigen történhetett meg Rákosi és az ÁVH hallgatóságos tudomásulvétele nélkül.

¹⁰⁵ IZSÁK Lajos: i. m. 158.